

KARO ISTORIJA IR JOS SVARBA LIETUVOS KARIUOMENEI TARPUKARIU

Dr. Vytautas Jokubauskas
Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

Žvelgiant globaliai, karo istorijos tyrimai, kaip ir karybos teorijų bei karo mokslų plėtra apskritai, turi senas tradicijas. Karybos tematika paliečiama *Senajame Testamente*¹, senovės Egipte faraono Ramzio II valdymo laikotarpiu imtasi mūšių (pvz., Kadešo mūšio) „aprašymų“. Herodotas savo veikale nemažai dėmesio skiria karų ir mūšių aprašymui², panašiu laiku karybos tema rašė kinų autorius Sun Tzu³ ir indų politikos veikėjas, brahmanas Chanakya (dar žinomas Kauṭilya ir Vishnugupto vardais)⁴. Galima įvardyti ir kitus praeities autorius, kurie aprašė karus, kai kurie iš jų – kaip tiesioginiai jų dalyviai, kiti – surinkę atitinkamą medžiagą⁵.

¹ Pz., vienas žinomiausių epizodų apie žydų tautos išėjimą iš Egipto aprašomas kariniame kontekste – faraono kariuomenė juos vijosi, o „izraeliečiai iš Egipto leidosi kelionėn mūšio gretomis“. Išėjimo knyga. 13:18. *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis testamentai*. Vilnius, 2009, p. 146.

² Herodotas. *Istorija*. Vilnius, 2008.

³ Sun Tzu. *Karo menas*. Kaunas, 2007.

⁴ Nors autorystės klausimas diskutuotinas: *Артхашастра или наука политики*. Москва, 1959.

⁵ Teiktini keli pavyzdžiai: Ksenofontas. *Anabasis*. Marijampolė, 1931; Thucydides. *History of the Peloponnesian war*. London, 1972; Фукидид. *История*. Москва, 1999; Гай Саллюстий Крисп. *Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Галльской войне, о гражданской войне, об Александрийской войне, об Африканской войне*. Москва, 1999; Gaius Iulius Carsar. *Galų karo užrašai*. Vilnius, 1998; Gajus Salustijus Kripsas. *Katilinos sąmokslas. Jugurtos karas*. Vilnius, 1973; Titas Livijus. *Hanibalo karas: Romos istorijos XXI–XXIII knyga*. Vilnius, 1976; Секст Юлий Фронтин. *Стратегемы. Военные хитрости*. Москва, 2003; Publijus Kornelijus Tacitas. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1972; Plutarchas. *Rinktinės biografijos*. Vilnius, 1962; *Стратегикона Маврикия*. Санкт-Петербург, 2004.

Karo istorikas Valdas Rakutis karybos istorijos (tai siauresnė sąvoka nei karo istorija) vadovėlyje, skirtame karininkams, išskyrė Herodotą, Tukididą, Cezarį, Ksenofontą, Sekstą Julijų Frontinį, Enėją, Onisandrą ir Publijų Flavijų Vegecijų Renatą – antikos laikotarpio veikėjus, taip pat du XVI a. autorius – Niccolò Machiavellį ir Justą Lipsijų, kaip karybos istorikus ir teoretikus⁶. Tačiau galime paminėti ir XIV–XV a. sandūroje kūrusią Christiną de Pizan, kuri vieną iš savo knygų skyrė riterių klausimams⁷ (*Livre des faits d'armes et de la chevalerie*, 1405 m.), taip pat karo inžinieriaus Conrado Kyeserio Eichstätto veikalą *Bellifortis* (1405 m.) ir jo amžininko Giovannio Fontanos darbą *Bellicorum instrumentorum liber* (1420 m.)⁸. Viduramžiais karyba Vakarų Europoje pakito, buvo perėita prie sunkiosios kavalerijos – riterių kariuomenių, o antikinė karybos patirtis primiršta. Tačiau kartu su Renesanso epocha „atgimė“ ir „grįžo“ į mūsų laukus muštruotų ir griežta rikiuote veikiančių pėstininkų kariuomenės. Remdamasis antikos karybos analize ir Justo Lipsijaus knyga⁹, Mauritsas van Oranje (van Nassau) Nyderlandų kariuomenėje įdiegė naują rikiuotės ir kautynių metodą, kuris aprašytas 1608 m. išleistoje Jacobo de Gheyno knygoje¹⁰. Naująją sistemą perėmė ir puikiai pritaikė Gustavo II Adolfo Švedijos kariuomenė¹¹, taigi susidomėjimas antikos karo istorija sudarė prielaidas esminiams karybos pokyčiams, įgyventinantiems ir remiantiems pamokoma patirtimi.

Šiame kontekste įvardytini ir kiti karybos temomis rašę autoriai: Le-

Galima išvardyti nemažai antikinės Graikijos, Romos ir Bizantijos autorių veikalų apie karybą ir karo meną: *Военная мысль Античности. Сочинения древнегреческих и византийских авторов*. Сост. К. Королева. Москва, Санкт-Петербург, 2002; Machiavelis, N. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1992; Machiavelis, N. *Art of war*. Chicago, London, 2003; *De Constantia Libri Duo*. Mit einem Einl. Hrsg. Von W. Weber. Hildesheim, 2002.

⁶ Rakutis, V. *Karo meno istorija, I dalis. Nuo seniausių laikų iki 1850 metų*. Vilnius, 2012, p. 8–9.

⁷ Кремельд, ван М. *Трансформация войны*. Москва, 2008, с. 149.

⁸ Ивашкявичюс, А. *Казимир Семенович и его книга „Великое искусство артиллерии“: часть первая*. Вильнюс, 1971, с. 3.

⁹ Lipsius, J. *De militia Romana libri quinque, commentarius ad Polybium*. Antverpenas, 1595.

¹⁰ Gheyn, de J. *Wapenhandeligen van Roers, Musquetten ende Spiesen*. Amsterdam, 1608.

¹¹ Rakutis, V. *Karo meno istorija, I dalis. Nuo seniausių laikų iki 1850 metų*. Vilnius, 2012, p. 126.

onhardas Fronspergeris¹², Giorgio Basta¹³, Matas Pretorijus¹⁴, Johannes Jacobi von Wallhausenas¹⁵, Joachimas Mejeris¹⁶, Kazimieras Simonavičius¹⁷ ir jo amžininkas Nathanielis Nye¹⁸. Paminėtinas XVII a. karo vadas ir teoretikas Raimondo Montecuccoli¹⁹, fortifikacijos raidoje išskirtinį vaidmenį suvaidino karo inžinierius ir Prancūzijos maršalas Sébastienas Le Prestre de Vaubanas, kuris paliko ne vieną karybos veikalą, XVIII a. Prancūzijos maršalas, vienas iš daugybės Abiejų Tautų Respublikos karaliaus Augusto II nesantuokinių sūnų Hermannas Moritzas von Sachsenas, kuris 1732 m. per 13 dienų sirgdamas parašė veikalą apie karo meną²⁰. Jeanas Charlesas de Folardas analizavo graikų ir romėnų taktiką²¹ ir tuo remdamasis siūlė keisti kariuomenės rikiuotę mūsų metu. Humphrey'o Blando veikalas²² tapo tam tikra D. Britanijos armijos „Biblija“. Henry Humphrey Evansas Lloydas savo veikaluose analizavo karo

¹² XVI a. išleistų karybos veikalų *Besatzung* (1563), *Von Kayserlichen Kriegßbrechten* (1564), *Geistliche Kriegß-Ordnung* (1565), *Das Kreigsbuch* (1573) autorius.

¹³ Veikalų *Il maestro di campo generale* (1606) ir *Governo della cavalleria leggiera* (1612) autorius.

¹⁴ Pretorij, M. *Mars Gothicus, id est tractatus historicus*. Oliva, 1691.

¹⁵ Plačiau žr.: Arte et Marte. Senieji dokumentai karo tema, skirti Žalgirio mūšio 600-osios metinėms. Parodos katalogas. 2010 m. liepos 7–rugpjūčio 3 d. [2016 10 01] < <http://www.mab.lt/Zalgirio/01.html> >; Lukšaitė, I. Vilniaus vaivados Jonušo Radvilos asmeninės bibliotekos Kėdainiuose sąrašas – asmens kultūrinių orientacijų žymuo. *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai*, 2. 2006, p. 41.

¹⁶ Meyer, J. *Gründtliche Beschreibung der freyen Ritterlichen unnd weltlichen Kunst des Fechtens in allerley gebrauchlichen Weren*. Strassburg, 1570.

¹⁷ Siemienowicz, C. *Artis Magnae Artilleriae Pars prima*. Amsterdamas, 1650. Plačiau apie autorių, jo veikalą ir vieno skyriaus vertimą į rusų kalbą žr.: Ивашквичюс, А. *Казимир Семенович и его книга „Великое искусство артиллерии“: часть первая*. Вильнюс, 1971; Бельскі, А. М.; Ткачоў, М. А. *Вялікае мастацтва артылерыі: Казімір Семяновіч*. Мінск, 1992.

¹⁸ Nye, N. *The Art of Gunnery*. London, 1647.

¹⁹ Монтекукколи, Р. *Записки Монтекукколи, генералиссимуса императорских войск, или Обице принципы военного искусства в трех книгах*. Монреаль, 2012.

²⁰ Мориц Саксонский. *Теория военного искусства*. Москва, 2009.

²¹ Folard de J.-C. *Histoire de Polybe. Nouvellement Traduite du Grec Par Dom Vincent Thuillier, Avec un Commentaire ou un Corps de Science Militaire*. Amsterdam, 1753.

²² Bland, H. *A Treatise of Military Discipline: In Which is laid down and Explained the Duties of Officer and Soldier*. London, 1727.

istoriją ir eventualią priešą išiveržimo į D. Britaniją grėsmę²³. Prūsijos karalius Frydrichas II Didysis, laikomas vienu žymiausių karo vadų, taip pat įnešė savo indėlį į karo mokslus – savo generolams parašė *Nurodymus* (vok. *Die Instruktion Friedrichs des Grossen für seine Generäle*)²⁴. Tai tik keletas pavyzdžių, rodančių, kad karo (karybos) istorijai buvo skiriama pakankamai dėmesio, nors minėtus veikalus ir kitus senovės, antikos ir naujųjų laikų autorių darbus, vertindami iš XXI a. perspektyvos, greičiau priskirtume šaltiniams arba karybos praktiniams vadovams, karo meno veikalams, specializuotiems karo inžinerijos ar artilerijos darbams, o ne analitiniams karo istorijos ar karybos tyrimams. Dalies įvardintų autorių darbuose „platesnių apibendrinimų pasitaiko retai“²⁵, tačiau karo istorija ir karybos teorija – neatsiejamos karo mokslų dalys. Tikras proveržis karo istorijos tyrimuose įvyko XIX a. po Napoleono karų. Jie suteikė daug medžiagos nuodugnesnei analizei ir apmąstymams. Vieni žinomiausių ir bene didžiausių įtaką karybai padariusių – imperatoriaus Napoleono Bonaparto amžininkai, jo epochos karų dalyviai, Antoine’as Henris Jomini²⁶ (jo biografija susijusi ir su Lietuva – 1812 m. Napoleono *Grande Armée* žygio į Rusiją metu buvo paskirtas Vilniaus miesto gubernatoriumi²⁷), Carlas Philippas Gottliebas von Clausewitzas²⁸, Adamas Heinrichas Dietrichas Freiherris von Bülowas, kuris suformulavo šiuolaikinę strategijos termino (jį pirmasis 1771 m. pavartojo Prancūzijos karininkas Paulas Gédéonas Joly de Maizeroy²⁹) definiciją ir pagrindė strategijos at-

²³ Lloyd, H. H. E. *The History of The Late War in Germany between The King of Prussia and The Empress of Germany*. London, 1766; Lloyd, H. H. E. *A Political and Military Rhapsody on the Invasion and Defence of Great Britain*. London, 1790.

²⁴ Фридрих Великий. *Наставление о военном искусстве к своим генералам. Анти-Макиавелли*. Москва, 2014.

²⁵ Rakutis, V. *Karo meno istorija, I dalis. Nuo seniausių laikų iki 1850 metų*. Vilnius, 2012, p. 8.

²⁶ Jomini, A. H. *Précis de l'Art de la Guerre: Des Principales Combinaisons de la Stratégie, de la Grande Tactique et de la Politique Militaire*. Brussels, 1838; Жомини, Г. *Стратегия и тактика в военном искусстве*. Москва, 2009.

²⁷ Pugačiauskas, V. *Napoleonas ir Vilnius: karinio gyvenimo kasdienybės bruožai*. Vilnius, 2004, p. 29.

²⁸ Clausewitz, von C. *Apie karą*. I dalis. Vilnius, 2008; Clausewitz, von C. *Apie karą*. II dalis. Vilnius, 2009.

²⁹ Крепельд ван М. *Трансформация войны*. Москва, 2008, с.150–151.

skyrimą nuo taktikos³⁰. Visi jie savo veikaluose plačiai remiasi karo istorijos pavyzdžiais.

Vienas iš pirmųjų šiuolaikinių karo istorikų Hansas Gottliebas Leopoldas Delbrückas, kuriuo Vokietijos kariuomenės generalinio štabo oficialūs istorikai nebuvo patenkinti dėl tam tikrų įžvalgų ir kritiško Prūsijos karaliaus Frydricho II Didžiojo vertinimo³¹, savo keturtomio apie karo meno istoriją politikos istorijos kontekste 1900 m. išleistoje pirmoje dalyje pažymėjo, kad karo istorijos, ypač karo meno, tyrėjai susiduria su problema, kai civiliai turi ilgai studijuoti karo meną ir apskritai karybą. Gerai, jei jiems bent trumpai teko tarnauti kariuomenėje ir susipažinti su jos veikla. Profesionalūs karininkai, nusprendę imtis karo istorijos tyrimų, susiduria su humanitarinio išsilavinimo stokos problema. Įvade prisipažinęs rašantis Leopoldo von Rankeso dvasia, autorius pažymėjo, kad tik patyręs istorikas, remdamasis kritikos metodu, gali pateikti išsamų praeities vaizdą, o bet kokią karo istorijos tyrimą geriausia pradėti nuo karinių pajėgų įvertinimo, nes jų dydis ne tik turi įtakos karo eigai ir baigčiai, bet ir aprūpinimui, logistikai. Savo tyrime (karo meno) jis pabrėžė socialinės ekonomikos ir politinės istorijos svarbą³². Gana plačiai karo istorijos pavyzdžiais savo darbuose istorijos tematika remiasi ir Johannas Gustavas Bernhardas Droysenas³³.

Karo istorija – mokslinių tyrimų šaka³⁴, aktuali siekiant įvertinti visuomenės raidą, o karas ir kariuomenė vaidina išskirtinį vaidmenį ir

³⁰ Bülow, A. *Geist des neuern Kriegssystems, hergeleitet aus dem Grundsatzte einer Basis der Operationen*. Hamburg, 1805; *Германская военная мысль*. Сос. К. А. Залесский. Москва, 2012, с. 29–69; Бюлов А. Г. Д. Дух новейшей военной системы. *Стратегия в трудах военных классиков*. Москва, 1926. [2016 10 26] < <http://militera.lib.ru/science/bulow/index.html> >.

³¹ Залесский, К. А. Ганс Дельбрюк. *Германская военная мысль*. Москва, 2012, с. 426–428.

³² Delbrück, H. *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*. Bd. 1: Das Altertum. Berlin, 1900, S. v–xii, 1–2, 7.

³³ Дройзен, И. Г. *Историка*. Санкт-Петербург, 2004.

³⁴ Remiantis Lietuvos Respublikos teisės aktais, karo istorija (V390) yra humanitarinių mokslų srities, istorijos krypties grupės šaka: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. vasario 19 d. įsakymu Nr. V-222 patvirtintas *Studijų kryptis sudarančių šakų sąrašas*.

modernių valstybių istorijoje³⁵. Nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio JAV akademiniuose karo istorijos tyrėjų sluoksniuose susidomėta nauja tyrimų kryptimi, kuri įvardijama kaip „karas ir visuomenė“. Pradėta kelti klausimus, kas sudarė karines pajėgas, kodėl „jie“ kovojo ir kas „jiems“ atsitiko. Atsakymai į klausimus apie pajėgų organizaciją ir karių patirtis padėjo rasti atsakymus ir į daug svarbesnius klausimus apie karių vertybes, lūkesčius, motyvaciją. Galiausiai buvo mestas iššūkis paradigmai, kad karas yra racionalus, apskaičiuotas valstybių politikos tęsimas kitomis, t. y. karinėmis, priemonėmis. Šią paradigmą XIX a. įtvirtino Prūsijos karybos teoretikas C. von Clausewitzas³⁶. JAV karo istorikas Victoras Davisas Hansonas, išanalizavęs senovės graikų patirtį, konstatavo, kad jie sukūrė savitą karybos kultūrą, o ją vėliau perėmė Vakarų kultūros. Šiuos tyrimus išplėtojo karo istorikas seras Johnas D. P. Keeganas, kuris įrodė, kad karas apima daugiau nei politiką. Karas beveik toks pat senas kaip žmogus ir pasiekia slapčiausias jo širdies vietas, kuriose, nepaisant proto, nelieka racionalumo. Taigi į karą žvelgiama kaip į kultūrų išraišką, išvelgiant vakarietiškos ir rytietiškos kariavimo kultūrų skirtį. Todėl atsiranda galimybė atlikti kultūrų tyrimus, kurie atskleistų kultūrinės prielaidas kurti ir panaudoti karines pajėgas³⁷. Tačiau JAV Kanzaso universiteto istorijos profesorius Davidas R. Stone'as konstatavo, kad karo istorija niekada neišgy-

³⁵ Chambers, II J. W. The New Military History: Myth and Reality. *Journal of Military History*, No 55 (July 1991), pp. 398–406.

³⁶ Apskritai C. von Clausewitzui XX a. karybos teoretikas Basilis Henris Liddellis Hartas pažėrė nemažai kritikos, kad jo idėjų adeptai, visapusiškai adoruodami C. von Clausewitzą, nevisiškai suprato filosofiskai parašytą tekstą, kuris nebuvo galutinis autoriaus darbas, o tik po mirties jo žmonos išleistas variantas. Teigiama, kad jis nieko naujo neįnešė į karybą taktikos prasme, tik atkreipė dėmesį į karių motyvacijos ir psichologijos problemas. Jo idėjos apie karo totalumą paskatino masinių armijų XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje kūrimą, nors dėl industrializacijos ir technologinių inovacijų kaip tik kariuomenės turėjo mažėti, nes jų naudojamų priemonių ugnies galia ir greitašauda buvo didesnė, o mūšio, kaip pagrindinio karo elemento, pabrėžimas lėmė, kad Pirmojo pasaulinio karo metu buvo pereita prie tiesioginių veiksmų strategijos, organizuojant frontaliąsias atakas ir alinamąjį karą: Лиддел Гарт, Б. *Стратегия непрямых действий*. Москва, 2012, с. 478–485.

³⁷ Lee, W. E. Mind and Matter – Cultural Analysis in American Military History: A Look at the State of the Field. *The Journal of American History*, March 2007, vol. 93, no. 4, pp. 1116–1119.

veno „aukso amžiaus“ ir nebuvo populiarūs akademinuose sluoksniuose³⁸. Net XVIII a. pastebėta, kad knygos apie karą neturi didelio pasisekimo, nes karo rutina „sausas ir nuobodis“³⁹.

Karo istorikas Jeremis Blackas, aptardamas karo istorijos tyrimų perspektyvas XXI a., teigia, kad karo istorikai turi polinkį į saviizoliaciją, nes pernelyg susitelkia į karinių operacijų apskritai ir veiksmų fronte konkrečiai analizę⁴⁰. Karo istorijos teoriniai ir empiriniai tyrimai anksčiau buvo laikomi karo reiškinių supratimo pagrindu, tačiau karo istorikų konservatyvumas lėmė, kad karas tapo ir kitų disciplinų tyrimo objektu⁴¹. Todėl kartais laikomasi nuomonės, kad karo istorija – tai užsiėmimas, kuriam nereikia ypatingų intelektualinių gebėjimų, tačiau Vakarų historiografijoje karo istorija apima socialinę, kultūros ir politikos istoriją. Europoje ir JAV analizuojamos mažosios kariuomenės, nereguliariosios pajėgos, nevalstybiniai karinės jėgų naudojantys subjektai, pilietiniai karai ir t. t.⁴²

Pabrėžiama, kad politikai ir karybos strategai turėtų mąstyti istoriškai. Analizuojant analogijas, atskiriant atsitiktinius sutapimus nuo tendencijų, galima kur kas operatyviau priimti sprendimus greitai kintančiame pasaulyje. Todėl pagrįsti samprotavimai, kad ir civiliai, ir karybos strategai turėtų turėti humanitarinį išsilavinimą (išmanyti istoriją)⁴³. Istorijos studijos lavina analitinę (*horizontalųji*) mąstymą⁴⁴, o nuodugnios karo istorijos studijos karininkams atveria daug platesnes analitines galimybes karybos srityje. Todėl kariuomenėms tenka remtis istorine patirtimi, kurią gali pateikti tik istorijos tyrėjai. Tradiciškai pripažįstama, kad karo istorijos akademiniai tyrimai padeda „dabarties“ vadams sėkmin-

³⁸ Stone, D. R. The Future of Military History: A Glass Half Full. *Historically Speaking*, April 2010, p. 33.

³⁹ Мориц Саксонский. *Теория военного искусства*. Москва, 2009, с. 26.

⁴⁰ Black, J. *Rethinking Military History*. London, New York, 2004, p. xi.

⁴¹ Spiller, R. Military History and Its Fictions. *The Journal of Military History*, vol. 70, Nr. 4 (2006, October), p. 1081.

⁴² Moyer, M. The Current State of Military History. *The Historical Journal*, 2007, 50 (1), pp. 225–240.

⁴³ Porch, D. Writing History in the “End of History” Era—Reflections on Historians and the GWOT. *The Journal of Military History*, vol. 70, Nr. 4 (October 2006), pp. 1065–1079.

⁴⁴ Тош, Д. *Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка*. Москва, 2000, с. 41–42.

giau planuoti ateities operacijas, tai daroma JAV karinėse pajėgose⁴⁵. Be to, pagrįstai teigiama, kad be žinių apie savo praeitį bet kokiai institucijai sunku sėkmingai veikti⁴⁶. Tai rodo ir Lietuvos kariuomenės dalinių puoselėjamos LDK ar tarpukario karinės tradicijos⁴⁷. Taigi teiginys, kad karo istorija yra labai svarbi kariams, laikytina savotiška aksioma. Tačiau tai nereiškia, kad „praeitis pasikartos“ arba kad ją galima tiksliai „nuspėti“, kad galima panaši įvykių eiga, susiklosčius panašioms aplinkybėms ar tik žinant, kaip buvo pasielgta anksčiau ir kokie buvo viso to rezultatai⁴⁸. Bet atlikus išsamią mokslinę analizę ir atskleidus istorinį procesą, remiantis *tendencijomis*, vis dėlto galima bandyti numatyti įvykių eigą. Istorijos tyrimai atskleidžia galimų alternatyvų perspektyvą ir leidžia pasinaudoti patirtimi, kurios negalime pasisemti iš savo asmeninio gyvenimo⁴⁹. Filosofo ir istoriko Robino George'o Collingwoodo teigimu, vystantis Europos civilizacijai, žmonės mąstė istoriškai ir to nenustojo daryti⁵⁰, taigi darytina prielaida, kad kariai taip pat mąsto arba bent jau turėtų mąstyti istoriškai. Bet Lietuvoje, nesant padėties tyrimų ir krašto apsaugos sistemos vadovybės aiškios pozicijos, klausimas, kiek karo istorijos tyrimai turi būti fundamentiniai ir kiek – taikomieji, lieka atviras.

⁴⁵ Lee, W. E. Mind and Matter – Cultural Analysis in American Military History: A Look at the State of the Field. *The Journal of American History*, March 2007, vol. 93, no. 4, p. 1116.

⁴⁶ Coffman, E. M. The Curse of Military History in the United States Since World War II. *Journal of Military History*, October 1997, no 61, p. 775.

⁴⁷ Plačiau žr.: Jokubauskas, V. Trijų autorių per trejus metus parašytos trys naujos trijų Lietuvos kariuomenės dalinių istorijos [Rec. kn.: Surgailis, G. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Vilnius, 2011; Rakutis, V.; Vaičėnionis, J. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija: Lietuvos pėstija XIV–XXI a. pr. (II pulko ir Algirdo MPB istorija). Vilnius, 2012; Surgailis, G. Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas. Vilnius, 2013] // *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXVIII). Ed. by V. Jokubauskas, V. Safronovas, V. Vareikis. Klaipėda, 2014, p. 269–280.

⁴⁸ Carr, E. H. *Kas yra istorija?* Vilnius, 1999, p. 68–71.

⁴⁹ Тош, Д. *Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка*. Москва, 2000, с. 36–38.

⁵⁰ Коллингвуд, Р. Дж. *Идея истории. Автобиография*. Москва, 1980, с. 8.

Regis, akivaizdu, kad kariaujama⁵¹ dėl *išteklių*. Kitaip tariant, kovoti motyvuoja interesas juos (už)valdyti, tačiau tai suvokti tik kaip kovą dėl materialinių vertybių būtų klaida. Ištekliai – tai sunkiai prieinama priemonė kuriam nors veiksmui atlikti, procesui pradėti. Taigi ištekliai – tai ir *vertybių sistemos*, arba *simbolinis kapitalas*, kuris yra ir *simbolinės galios* pagrindas⁵², kurį pasitelkus pavyksta generuoti tam tikrus procesus visuomenėje. Kai individų ar jų grupių įsivaizduojami lūkesčiai būna didesni nei to meto realios galimybės, didelė tikimybė, kad kils ginkluotas susidūrimas *kelyje* į tų lūkesčių realizavimą su tais, kurie „trukdo“ pasiekti siekiamybę. Karo istorija apima platų tyrimų lauką, galima išskirti: karų ir karybos istoriją, pagalbinis karo istorijos mokslus, pagaliau sudedamąsias karybos istorijos dalis – kariuomenės, karo meno ir karo minties istoriją ir t. t.⁵³ Todėl kai kurių tyrimų (ne)priskyrimas prie karo istorijos yra sąlyginis, tačiau esminiu laikytinas tyrimo objekto kriterijus, o ne koks chronologinis sutapimas ar kontekstas. Nes net ir intensyviausiame kare galima išskirti tyrimo objektus, kurie mažai ką arba iš viso nieko bendro su juo neturi ir neturėjo. Kartu galimas konkretaus karo

⁵¹ Apskritai karo priežasčių ir karo fenomeno samprata yra kintanti – XVII a. teoretikas R. Montecuccoli sakė, kad karas – tai kariuomenių, veikiančių viena prieš kitą, veiksmi bet kokiomis priemonėmis ir metodais, siekiant pergalės: Монтекукколи, Р. *Записки Монтекукколи, генералиссимуса императорских войск, или Общие принципы военного искусства в трех книгах*. Монреаль, 2012, с. 10; XVIII a. Moritzas von Sachsenas rašė, kad karas – tai menas, persmelktas neaiškumų, neleidžiančių užtikrintai veikti, kurio esmė slypi rutinoje ir prietaurose: Мориц Саксонский. *Теория военного искусства*. Москва, 2009, с. 26; XIX a. C. von Clausewitzas pateikė nemažai karo apibrėžčių: kad tai – ir politikos tęsinys kitomis priemonėmis, ir „prievaratos aktas, turintis tikslą priversti priešininką vykdyti mūsų valią“: Clausewitz, von. С. *Аpie karą*. I dalis. Vilnius, 2008, p. 7; Karo priežasčių analizę žr.: Кревельд, ван М. *Трансформация войны*. Москва, 2008.

⁵² Pierre'as Bourdieu išskiria kelias kapitalo rūšis – ekonominį, kultūrinį, socialinį ir „simbolinį“: Bourdieu, P. Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, Vol. 7, No. 1, (Spring, 1989), pp. 14–25.

⁵³ Klausimą plačiai yra aptaręs karo istorikas V. Rakutis: Rakutis, V. Lietuvos karybos istorija: tarp tradicijos ir naujovių. *Darbai ir dienos*, 2000, t. XXI, p. 10–16; Rakutis, V. *Karo meno istorijos tyrimų metodika*. Vilnius, 2006, p. 8–9; Rakutis, V. *Karo meno istorija, I dalis. Nuo seniausių laikų iki 1850 metų*. Vilnius, 2012, p. 7–8; Šlekys, D. Karyba, karo menas. Karo mokslas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. IX, Vilnius, 2006, p. 423–424, 475–476.

tyrimas jau jam pasibaigus, siekiant nustatyti, kaip veikia demobilizuotos kariuomenės, koks buvo to karo poveikis karybai ir kariams ir t. t. Kaip taikliai pažymėta, karas – tai žygis ir laukimas, nes tik kartais kariai patenka į tiesioginių karo veiksmų epicentrą. Iki XX a. daugiau karių žūdavo ne mūšio lauke, o stovyklose ir žygio metu nuo įvairių ligų ir nelaimingų atsitikimų. O Vakarų istoriografijoje pastebima ir tam tikra karo istorijos demilitarizacija, kai dėmesys sutelkiamas ne į kovos veiksmus ir jų planavimą, o į žmones ir jų išgyvenimus⁵⁴.

Lietuvos karo istorijos istoriografijos raidą nuo archeologinių tyrimų iki pokario partizanų kovų yra apžvelgę Valdas Rakutis, Vytautas Lesčius, Jonas Vaičenonis, Mindaugas Pocius ir Manvydas Vitkūnas⁵⁵, o istorikas Valdas Selenis tyrė Lietuvos istorikų bendruomenę ir jos veiklą tarpukariu⁵⁶. Aivas Ragauskas⁵⁷ ir Povilas Lasinskas⁵⁸ analizavo istorijos mokslo tarpukariu problemas. Dešimtmetį (1923–1933 m.) veikusios Karo mokslų draugijos (KMD) ir jos Istorijos sekcijos veiklą nagrinėjo Romas Juzefovičius⁵⁹. Istorikas Aurelijus Gieda 2013 m. apgintoje humanitarinių mokslų daktaro disertacijoje analizavo lietuviškosios istorijos pokyčius 1904–1940 m. ir istoriko profesijos sklaidos tiriamuoju laikotarpiu problematiką⁶⁰.

⁵⁴ Black, J. *Rethinking Military History*. London, New York, 2004, pp. 6–8.

⁵⁵ Rakutis, V. XVIII a. Lietuvos karo istorijos tyrimų apžvalga. *Karo archyvas*, 2003, t. XVIII, p. 307–322; Lesčius, V. Dėl Lietuvos kariuomenės kūrimo ir Nepriklausomybės kovų istoriografijos. *Lietuvos istorijos studijos*, 2002, t. X, p. 35–50; Vaičenonis, J. 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai. *Karo archyvas*, 2003, t. XVIII, p. 339–354; Pocius, M. 1944–1953 metų partizaninio karo Lietuvoje istoriografija. *Istorija*, 2006, t. LXIV, p. 52–64; Vitkūnas, M. Archeologijos mokslo vaidmuo Lietuvos karo istorijos tyrimuose. *Karo archyvas*, 2003, t. XVIII, p. 296–306.

⁵⁶ Selenis, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius, 2007.

⁵⁷ Ragauskas, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2001, t. XIX, p. 59–70.

⁵⁸ Lasinskas, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004.

⁵⁹ Juzefovičius, R. Istorinė švietėjiška karo mokslų draugijos veikla 1923–1933. *Karo archyvas*, 2002, t. XVII, p. 181–194.

⁶⁰ Gieda, A. *Istoriografija ir visuomenė: istorika, istoriko profesijos ir istorinės kultūros aspektai Lietuvoje 1904–1940 m.* [daktaro disertacija]. Vilnius, 2013.

Istorikas J. Vaičėnėnė, aptaręs karo istorijos tyrimų 1918–2008 m. organizavimo problemas, apie tarpukarį rašė: „Kartu su Lietuvos valstybingumo atkūrimu 1918 m. atsirado sąlygos ir Lietuvos karo istorijos tyrinėjimams. Laikotarpį nuo 1918 m. iki sovietinės okupacijos galėtume suskirstyti į du tarpsnius. Pirmąjį, apimančią 1921–1926 metus, galima būtų įvardinti kaip parengiamąjį, o antrąjį, kuris prasideda 1927 ir baigiasi 1940 m. – konkrečių ir tikslinių karo istorijos darbų įgyvendinimo laikotarpiu.“⁶¹ Tačiau dera pažymėti, kad Lietuvos karo istorijos tyrimuose stokoama „homeriškojo nešališkumo“⁶², t. y. tyrimai dažnai atliekami vertinant reiškinį tik iš savo perspektyvos, lygiagrečiai nebandant objektyviai pažvelgti, o kas gi vyko „kitoje fronto linijoje“ pusėje.

Istorikų bendruomenei turėtų būti būdinga autorefleksija, siekis nustatyti, kas nuveikta ir kokios yra tolesnės galimybės, pagaliau – „kas mes esame“ ir „kuo užsiimame“⁶³. 1938–1939 m. Jonas Matusas ir Zenonas Ivinskis⁶⁴ apžvelgė ir įvertino dviejų nepriklausomybės dešimtmečių Lietuvos istoriografiją, apskritai istorijos mokslo padėtį. Z. Ivinskis kritiškai ją įvertino, teigdamas, kad „charakterizuojant mūsų esamą istorijos kryptį, reikia pasakyti, kad ji iš romantizmo prieglobščio dar nėra visiškai išsilaisvinusi“ ir „dažnai mūsų darbas panašus yra į prie didelės krūvos besikrapštantį žmogelį, kuris nemato, kas yra anoje jos pusėje“⁶⁵. J. Matusas pozityviau apibendrina, teigdamas, kad „Lietuvos istorijos mokslas per 20 metų padarė nemažą pažangą“, tai pagrįsdamas išvardijo istorikus

⁶¹ Vaičėnėnė, J. Lietuvos karo istorijos tyrimų organizavimas 1918–2008 metais. *Istorija*, 2009, t. LXXXIII, p. 63.

⁶² Hannah Arendt teigimu, „nešališkumas, o kartu ir visa tikroji istoriografija atsirado tada, kai Homeras nusprendė apdairuoti ne tik achajų, bet ir trojėnų žygdarbius bei pašlovinti ne tik Achilo didybę, bet ir Hektoro šaunumą. Šitoks homeriškas nešališkumas, perimtas Herodoto, <...> vis dar yra aukščiausias mums žinomas objektyvumo tipas“. Arendt, H. *Tarp praeities ir ateities*. Vilnius, 1995, p. 60.

⁶³ Gieda, A.; Švedas, A. Kuo svarbi istoriografijos istorija? Istorikų identiteto problemos Lietuvos istoriografijoje. *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 16, 2005, p. 42–47; Dragenytė, R. Šiuolaikinės istoriografijos pokyčiai: Jėrno Rūseno koncepcija. *Senosios Lietuvos literatūra*, 30 knyga, 2010, p. 277.

⁶⁴ Plačiau apie Z. Ivinskį žr.: Selenis, V. Zenonas Ivinskis 1918–1940 metų istorikų bendrijos kontekste. *Soter*, 2009, Nr. 29 (57), p. 85–97.

⁶⁵ Ivinskis, Z. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 321–340.

ir jų darbus, išskyrė 2 muziejus ir 4 tęstinius leidinius istorijos tematika: *Mūsų senovė, Praeitis, Senovė* ir *Karo archyvas*⁶⁶. Tačiau ar tai taikoma ir karo istorijai? Anot politikos mokslų atstovo Deivido Šlekio, Lietuvos istorikai ir tarpukariu, ir XXI a. susiduria su tomis pačiomis problemomis, pirmiausia – su valstybės institucijų, ypač Krašto apsaugos ministerijos, polinkiu palaikyti „senąją istorinį pasakojimą“, kas istorijos vertinimo prasme rodo, kad „įstrigta laike“⁶⁷, tačiau atitinka vieną iš įvardijamų „pavojų“ istorijos mokslui – *pagarbą tradicijoms*⁶⁸. Galbūt ir galima būtų sutikti, kad krašto apsaugos sistemoje esama probleminių aspektų istorijos apskritai ir karo istorijos atskirai vertinimo ir tyrimų kontekste, tačiau drįstume suabejoti, kad esama padėtis *a priori* analogiška tarpukariu susiklosčiusiai padėčiai, kai karo istorijai buvo skiriamas išskirtinis dėmesys įvairiais lygmenimis.

Johnas Toshas pabrėžia, kad istorikai yra žmonijos kultūrinio palikimo saugotojai ir istorijos tyrimai vykdytini nepaisant nūdienos aktualijų, nes tada kyla jų politizavimo grėsmė, kartu tik gerai įsisąmoninta *bendra istorinė praeitis* mobilizuoja bendruomenes efektyviai veikti⁶⁹. Vokietijos istoriko Ernsto Bernheimo teigimu, istorijos moksliniai tyrimai atvėrė plačias galimybes komparatyvistikai⁷⁰. Taigi Lietuvos istorijos tyrimų analizė įgalina nustatyti ir įvertinti esamą padėtį ir nubrėžti galimas perspektyvas. Analizuojant Lietuvos karo istorijos tyrimus pažymėtinas įdomus faktas, kad buvusio Latvijos kariuomenės vado, kelių knygų apie Latvijos nepriklausomybės karą autoriaus gen. Mārtiņšo Peniķio⁷¹ dėka 1938 m. buvo išleistas Latvijos nepriklausomybės karo istorijos dvi-

⁶⁶ Matusas, J. Kiek pažengė Lietuvos istorijos mokslas. *Pasaulio lietuvis*, 1938, balandžio 1, Nr. 7 (10), p. 147–148.

⁶⁷ Šlekys, D. *Mąslaus Vyčio beieškant. Lietuviškos karinės minties raida ir būklė po nepriklausomybės atkūrimo (1990–2014)*. Vilnius, 2015, p. 49–51.

⁶⁸ Тош, Д. *Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка*. Москва, 2000, с. 21–29.

⁶⁹ Ten pat, с. 12–56.

⁷⁰ Бернгейм, Э. *Введение в историческую науку*. Москва, 2011, с. 6.

⁷¹ Peniķis, M. *Latvijas armijas sākums un vinas darbība līdz 1919. gada 8. oktobrim*. Rīga, 1927; Peniķis, M. *Latvijas nacionālās armijas cīņas 1919 vasarā un rudenī*. Rīga, 1931; Peniķis, M. *Latvijas armijas sākums un cīņas Latvijā līdz 1919 jūlijam*. Rīga, 1932.

tomis (jis buvo šio leidinio vyriausiasis redaktorius)⁷². Estijoje prie kariuomenės štabo veikęs Nepriklausomybės karo istorijos komitetas (est. *Vabadussõja Ajaloo Komitee*) 1937–1939 m. taip pat išleido savo šalies nepriklausomybės karo istorijos du tomus⁷³. Ir Latvijoje, ir Estijoje šios knygos, atkūrus nepriklausomybę, buvo perleistos. Analogiško pobūdžio darbų Lietuvoje atsirado vėliau⁷⁴, paminėtinos Vytauto Lesčiaus knygos⁷⁵, pasirodžiusios tuo metu, kai latviai ir estai pakartotinai leido⁷⁶ iš esmės analogiškus tarpukario karo istorijos darbus. Kyla klausimas, kodėl Lietuvoje tarpukariu nebuvo parašyta ir išleista analitinių tokio lygio karo istorijos darbų apie Nepriklausomybės kovas, nors tuo metu veikė Karo mokslų draugijos (KMD) Istorijos sekcija, o Kariuomenės štabe buvo įkurta Istorijos dalis⁷⁷.

Atsižvelgiant į Lietuvoje esamą ir toliau augantį karo istorijos mokslinių tyrimų potencialą, sieki reflektuoti ir suvokti „kas esame“ ir „ką nuveikėme“, taip pat atsakyti į klausimą, kam karo istorijos tyrimai galėtų ir turėtų būti aktualiausi, kas yra jų pagrindinis užsakovas, kodėl Latvijoje ir Estijoje atkūrus valstybingumą karo istorijos veikalai buvo perleidžiami, o Lietuvoje – tik rašomi, aktualu atlikti karo istorijos svarbos tarpukariu Lietuvoje tyrimą. Mėginant konkrečiau apibrėžti tyrimo ribas ir siekiant jo gelmės, bus laikomasi prielaidos, kad būtent kariuomenė yra (buvo) pagrindinis karo istorijos tyrimų iniciatorius ir vartotojas. Tačiau ar iš tikrųjų atkurtosios Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistema *de facto* yra karo istorijos ir apskritai istorijos naujausių tyrimų vartotoja? Ar vadovaujasi Vinco Kudirkos *Tautiškoje giesmėje* įtvirtintu priesaku: „Iš

⁷² *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture*. Virsred. M. Peniķis. 1–2 sēj. Rīga, 1938.

⁷³ *Eesti Vabadussõda 1918–1920*, t. I, toimetanud H. Ots ja S. Laidner. Tallinn, 1937; *Eesti Vabadussõda 1918–1920*, t. II, toimetanud H. Ots ja S. Laidner. Tallinn, 1939.

⁷⁴ Mažesnės apimties darbų būta ir tarpukariu: Petras Ruseckas buvo parengęs tekstą, skirtą Nepriklausomybės kovoms nušviesti, tačiau nespėjo jo išspausdinti. O išeivijoje pasirodė Kazio Ališausko ir Antano Ruškos tritomis (1972, 1981 ir 1982 m.) *Kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės*.

⁷⁵ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*. Vilnius, 1998; Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004.

⁷⁶ Estijoje 1996 ir 1997 m., o Latvijoje 2006 m.

⁷⁷ Institucines karo istorijos tyrimų tarpukariu problemas šio straipsnio autorius analizuos kitoje, jau rengiamoje, publikacijoje.

praeities Tavo sūnūs / Te stiprybę semia“, t. y. ar praeitis yra tas „šaltinis“, iš kurio kas nors semiam, o jei taip – tai kas, kaip ir ką semia? Abejones pagrindžia menka karo istorijos vieta karininkų rengimo ir kvalifikacijos kėlimo sistemoje, taip pat tokie atvejai, kai Lietuvos didieji kunigaikščiai transformuojami į „karalius“ arba Karaliaus Mindaugo bataliono kariai tampa „husarais“, nors nėra jokio istorinio pagrindimo. Be to, ir karinio planavimo srityje karo istorija, tikėtina, nevidina beveik jokio vaidmens, nes nei Lietuvos kariuomenės štabuose, nei Mokymo ir doktrinų valdyboje nėra jokio karo istorijos padalinio, tiriančio ir analizuojančio Lietuvos ginkluotajai gynybai aktualius nacionalinius ir pasaulinius karo istorijos atvejus. Todėl ir karo istorija netampa medžiaga kūrybiniame karinio planavimo procese, renkantis tik JAV karo mokyklos adeptų kelią⁷⁸. Tik Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje veikia Karo istorijos centras ir Krašto apsaugos ministerijai pavaldus Vytauto Didžiojo karo muziejus.

Šio tyrimo tikslas – įvertinti karo istorijos svarbą tarpukariu Lietuvos kariuomenei. Uždaviniai: 1) išnagrinėti, kokia buvo karo istorijos tyrimų reikšmė; 2) išanalizuoti susidomėjimo karo istorija Lietuvos kariuomenėje raišką; 3) atskleisti, kokios metodologinės rekomendacijos buvo teikiamos atliekantiems karo istorijos tyrimus. Chronologinės ribos apima tarpukario laikotarpį. Tyrime taikomi turinio analizės, sintezės ir deskreptyvinis metodai, siekiant atskleisti Lietuvos kariuomenės požiūrį į karo istoriją ir teiktas metodologines tokio pobūdžio tyrimų vykdymo rekomendacijas.

I.

1921 m. *Karyje* būsimasis užsienio reikalų ministras vyr. lttn. Juozas Urbšys, atkreipdamas dėmesį į karo istorijos svarbą, išskyrė tris aspektus: 1) objektyvų karo istorijos faktų fiksavimą; 2) karo istorijos, kaip karo mokslo medžiagos, reikšmę ir 3) istorijos, kaip motyvuojančios piliečius su ginklu stoti Tėvynės, ugdytojos, kuri, anot autoriaus, reikalinga

⁷⁸ Šlekys, D. Amerikietiškosios kariavimo tradicijos svarba ir keliamos problemos. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2007*. Vilnius, 2008, p. 25–48.

„karžygystės kultui sudaryti“⁷⁹. Taigi, karo istorija remiantis buvo kuriamas savotiškas karžygystės kultas⁸⁰. Karinėje spaudoje rašyta, kad „Lietuvos karžygys dar ir senovėje buvo visam pasauliui žinomas kaip narsus, sąžiningas, atsidavęs savo vadams vyras. Jo vardą gerbė net didžiausi Lietuvos priešai. O gerbė dėl to, kad lietuvis mokėjo garbingai elgtis. Jis niekad nebėgdavo iš kautynių lauko, jis niekad nebijodavo priešų, jis, mylėdamas savo tėvynę iš visos širdies, aukavo jai savo kraują“⁸¹. Akcentuota, kad „mirti už tėvynę yra pati brangiausia auka. Tokią auką gali duoti tik karžygys. O tapti karžygiu pirmenybė tenka kariui“⁸² ir „tikras karžygys“ žūva „su ginklu rankoje“⁸³. Be to, „tikras karžygys kovoj apie dovanas negalvoja, tik apie pareigas. Bet kada už tas savo pareigas, su pasiaukojimu atliktas, gauna garbingas dovanas, jis jas su džiaugsmu sutinka ir jas gerbia, nesuteršdamas blogais darbais bei tuščiais pasididžiavimais“⁸⁴.

Formuota nuostata – „lietuvi, įsidėk giliai į širdį sau šį gražų posakį: „Saldu ir garbinga už tėvynę mirti“, nes „nebus baisu mirti už tėvynę, bet priešingai, tau bus malonu, tu mirsi kaip karžygys, ir už tavo drąsą minės tave kartų kartos“⁸⁵. Žūtis kovoje už tėvynę „garantavo nemirtingumą“. 1936 m. Vėlinių išvakarėse *Trimitis* rašyta: „Visi žuvę ar mirę šauliai tebe gyvena mūsų tarpe... Gyvi mums savo karžygišku pavyzdžiu yra amžino atminimo žuvę šauliai partizanai: Aleksandras Vainauskas, Vincas Dovydaitis, Algirdas Jasaitis ir visa eilė kitų.“⁸⁶ Teiginys paremtas koncepcija, kad tautą sudaro gyvieji ir mirusieji. Tai buvo vienas iš trijų pagrindiniais įvardytų karo istorijos uždavinių formuojant ir palaikant didvyrių-karžygių mitą, siekiant *užtikrinti jų žygių atminimo nemirtingumą*.

Idėja koreliuoja su Povilo Štuopio⁸⁷ (kuris istorijos studijas baigė VDU

⁷⁹ Urbšys, [J.] Karo istorijos klausimu. *Karys*, 1921, sausio 8, Nr. 1 (85), p. 2–3.

⁸⁰ Pvz., 1926 m. išleista knyga: Dineika, K. *Lietuvos karžygys Antanas Juozapavičius*. Kaunas, 1926.

⁸¹ Varinis, J. Iš savanorio atsiminimų. *Karys*, 1926, lapkričio 10–16, Nr. 46 (390), p. 380.

⁸² Mirti už tėvynę... *Karys*, 1927, liepos 13–19, Nr. 28 (424), p. 259.

⁸³ Žemaitis, J. Veiverių kapai prislėgė tris karžygių kūnus. *Kardas*, 1929, gegužės 30, Nr. 21 (521), p. 359.

⁸⁴ St. Vyties Kryžiaus ordino šventės proga. *Karys*, 1930, lapkričio 20, Nr. 47 (599), p. 941.

⁸⁵ J-k-s, K. Savo krašto reikalu. *Karys*, 1930, sausio 1, Nr. 1 (553), p. 9.

⁸⁶ Jie gyvena tarpe mūsų... *Trimitas*, 1936, spalio 29, Nr. 44 (829), p. 1042.

⁸⁷ Gimęs 1907 m., įstojo į universitetą 1928 m., 1937 m. VDU baigė istorijos studijas,

ir aktyviai bendradarbiavo spaudoje⁸⁸, mokytojavo, buvo gimnazijos direktorius) pozicija, išreikšta tarpukariu, kad mokslas – tai „galingiausia pasaka“ ir „nuomonė apie tiesą“, o mokslininkai – „burtininkai ir magai“. Tačiau mokslas gali sustiprinti gyvenimo energiją, kuri „pakels į erdves“, svarbu, kad istorija būtų įkvepianti ir uždeganti, net jei ji ir „nemoksliška“. Todėl „mūsų praeitis turės pasiaukoti ateičiai, kitu atveju – mes jos išsižadėtume“⁸⁹. Žinoma, tai diskutuotini⁹⁰ ir labiau romantizuotą istoriografinę tradiciją atliepiantys teiginiai.

1932 m. gen. št. plk. Vladas Skorupskis, remdamasis C. von Clausewitzu, plk. Aleksandro Uspenskio knygos recenzijoje rašė, kad „karas reikalingas tam, kad vėliau ką nors apie jį parašytume, jį išstudijuotume, kad mokėtume vėl kariauti“⁹¹. JAV konfederatų gen. Robertas Edwardas Lee yra pasakęs – gerai, kad karas toks baisus, nes kitaip mes jį mylėtume pernelyg stipriai⁹². Jeano Nortono Cru teigimu, „žmogus visada didžiavosi karu. Jis pagražindavo patį mūsų aktą. Gražiomis spalvomis priešė kavaleriją ir durtuvų atakas. Jis apdovanodavo karius antžmogiškais jausmais: nenugalima narsa, degančiu noru kautis“ ir t. t.⁹³ Žinoma, tai labai idealizuotas vaizdinys, gerokai besiskiriantis nuo realybės, o ir

dirbo mokytoju, gimnazijos direktoriumi. Plačiau žr.: Mokytojo Povilo Štuopio asmens byla. LCVA, f. 391, ap. 7, b. 5573, l. 1–40.

⁸⁸ Švedas, A. Istoriko teritorija (II). Tekstai kaip gairės [2016 06 01]. <http://literaturairmenas.lt/2015-03-13-nr-3512/2397-publicistika/3804-aurimas-svedas-istoriko-teritorija-ii-tekstai-kaip-gaires>.

⁸⁹ Štuopis, P. Istorijos stebuklai ir istorikai (fragmentai). *Naujoji Romuva*, 1932, gegužės 15, Nr. 20 (72), p. 462.

⁹⁰ Anot Hannah Arendt, XIX a. atsiradęs gamtos ir istorijos mokslų supriešinimas kartu su tariamu absoliučiu gamtotyriminkų objektyvumu ir tikslumu – praeitis, tai susiję su prielaidos, kad gamtos mokslų eksperimentus galima atlikti nešališkai, todėl rezultatai bus „objektyvūs“. Tačiau ir istorijos, ir gamtamokslinių tyrimų rezultatai atsako į žmogaus iškeltus klausimus, taigi atsakymui turi įtakos tyrėjo pozicija, kuri tiek istoriko, tiek fiziko yra „subjektyvi“: Arendt, H. *Tarp praeities ir ateities*. Vilnius, 1995, p. 57–58.

⁹¹ Skorupskis, V. A. Uspenskio „Kare“. *Naujoji Romuva*, 1932, gegužės 15, Nr. 20 (72), p. 477.

⁹² Кремельд ван, М. *Трансформация войны*. Москва, 2008, с. 243.

⁹³ Cituojama pagal: Головин, Н. Н. *Наука о войне. Избранные сочинения*. Москва, 2008, с. 46–48; [remiamasi Cru, J. N. *Témoins: essai d'analyse et de critique des souvenirs de combattants édités en français de 1915 à 1928*. Paris, 1929].

ne visi karo vadai ir karybos teoretikai žavisi karu⁹⁴. Irenologijos atstovai susižavėjimą kautynėmis⁹⁵ galėtų apibūdinti net kaip karo kurstymą. JAV politologas, ekonomistas, istorikas, karo strategas Edwardas Nicolaė Luttwakas, turintis dvi skirtingas nuomones apie karo istorijos tyrimų naudą ir metodologinę prieigą, palygino plačiai žinomos sentencijos *Si vis pacem, para bellum*, perfrazuotos kaip *Si vis pacem, para pacem* irenologijos – taikos studijų (*peace studies*) atstovams, kurie teigia, kad taiką reikia tyrinėti kaip atskirą reiškinį ir aktyviai dirbti dėl jos⁹⁶. Taigi kyla klausimas, kokia bus istorijos tyrimų kryptis – formuojamoji, pirmiausia akcentuojant tyrimus, remiančius valstybės politiką, ir stiprinant Lietuvos visuomenės tapatybę pagal sprendimų priėmimų galią turinčių asmenų supratimą, ar pliuralistinė, atspindinti požiūrių ir nuomonių įvairovę visuomenėje, su kritinio vertinimo akcentais?

Tenka pabrėžti, kad karo istorijos ugdomojo pobūdžio ir tautiškai patriotiniu naratyvu paremti tyrimai gali pateikti netikslūs atsakymus, o juos ekstrapoliavus naujiems gynybos politikos sprendimams pagrįsti, ateityje turėti katastrofiškų padarinių valstybės karinei gynybai⁹⁷. XIX a. gen. Henrikas Leeras⁹⁸ pabrėžė karinės analizės karo istorijoje svarbą, nes tik tokiu atveju karo istorijos darbai turi vertę, ir nurodė šio dalyko išskirtinę vietą greta karybos teorijos (karo filosofijos). Todėl tik kritiniu metodu paremtos analizės išvados (hipotezės, patikrintos atlikus nuodugnią ir plačią analizę) gali būti tvirtas karo mokslo pagrindas⁹⁹. Gen. Nikolajus

⁹⁴ Pvz., Karlas von Österreichas-Teschenas (Habsburgas) pažymėjo, kad karas – tai didžiausias blogis, kuris tik gali užklupti valstybę ar tautą: Габсбург, К. Основы высшего военного искусства. *Германская военная мысль*. Сос. К. А. Залесский. Москва, 2012, с. 80.

⁹⁵ Plačiau žr.: Кревельд, ван М. *Трансформация войны*. Москва, 2008, с. 241–256.

⁹⁶ Люттвак, Э. *Стратегия. Логика войны и мира*. Москва, 2012, с. 15.

⁹⁷ Jokubauskas, V.; Vaičėnonis, J.; Vareikis, V.; Vitkus, H. *Valia priešintis. Paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*. Sud. H. Vitkus, V. Vareikis. Klaipėda, 2015, p. 16–17.

⁹⁸ Rusijos generolas, Nikolajaus generalinio štabo akademijos karo meno profesorius ir jos viršininkas (Генрих Антонович Леер, 1829–1904 m.).

⁹⁹ Леер, Г. А. *Опыт критико-исторического исследования законов искусства ведения войны*. Санкт-Петербург, 1869, с. i–iii.

Golovinas¹⁰⁰ tarpukariu aptarė karo istorijos mokslo padėtį, remdamasis pavyzdžiais konstatavo, kad jis yra politizuotas, o šios šakos istorikų darbuose, jei apsiribojama karo meno „aparnavimu“, remiantis štabų dokumentais, dažniausiai aprašyta, „kas kur ėjo ir kur bei kaip kovėsi“. Generolo nuomone, karo istorija turi apimti platesnį tyrimo lauką, t. y. kartu analizuoti socialius ir ekonominius aspektus, karių kasdienybę, nes, pasak jo, tik fronte kovojantys kariai, o ne štabuose sėdintys ir raportus rašantys karininkai žino, kas yra karas¹⁰¹. Kitas tarpukario karybos teoretikas gen. Aleksandras Svechinas¹⁰² rašė, kad be karo istorijos pavyzdžių kyla grėsmė pasiklysti abstrakčiose karybos teorijose. Jo teigimu, strategiškai mąstyti ir planuoti neįmanoma neišmanant karo istorijos, todėl pabrėžė savarankiškų analizių, o ne šabloninių sintezių studijavimo svarbą¹⁰³. Beje, abu šie autoriai, karo istorijai teikę išskirtinę reikšmę, buvo žinomi tarpukariu Lietuvos kariuomenėje ir jais remtasi.

Karo istorija yra karo mokslų dalis, gal net viena iš svarbiausių, nes tai – medžiaga, strategijos, operacijų meno ir taktikos, apskritai karybos pagrindas, kadangi šioje srityje eksperimentas neįmanomas. Tarpukariu pažymėta, kad „karo istorijos pavyzdžiai duoda strategijai atskiras „kampanijas“, nes strategijos pagrindai nekinta¹⁰⁴. Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo valdybos viršininkas gen. lt. Zenonas Gerulaitis 1932 m. išleistame *Karo istorijos įvade* išdėstė, kodėl karo istorija dėstoma karininkams. Generolo teigimu, dėstant kursą nesiekama suteikti žinių apie „visus praeities karo faktus, nes tai, pirmiausia, neįmanoma apskritai, o

¹⁰⁰ Rusijos imperijos kariuomenės generolas, Nikolajaus generalinio štabo karo akademijos profesorius, Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, tarpukariu gyveno emigracijoje, gausiai rašė karo istorijos ir karybos temomis (Никола́й Никола́евич Голови́н 1875–1944 m.).

¹⁰¹ Головин, Н. Н. *Наука о войне. Избранные сочинения*. Москва, 2008, c. 46–66.

¹⁰² Rusijos imperijos ir SSRS generolas, karybos teoretikas ir pedagogas (Александр Андреевич Свечин 1878–1938 m., sušaudytas Stalino represijų metu), žymių karybos veikalų *Karo meno istorija*, *Karo meno evoliucija*, *Strategija* ir kt. autorius: Свечин, А. А. *История военного искусства* [3 части]. Москва, 1922–1923; Свечин, А. А. *Стратегия*. Москва, 1926; Свечин, А. А. *Эволюция военного искусства* [2 тома]. Москва, 1927–1928.

¹⁰³ Свечин, А. *Стратегия*. Москва, 1927, c. 23–24.

¹⁰⁴ *Strategija* – operacija – taktika (iš vokiečių kalbos išvertė kpt. Žlabis). *Kardas*, 1930, liepa, Nr. 7 (15), p. 102.

be to – nereikalinga ir net kenksminga, kaip bergždžias smegenims balastas“. Kurso tikslas – karininkams atskleisti, „kuo praeities karų faktų pažinimas naudingas besirengiant ateities karams, kaip žinios apie praeitį eksploatuojamos ateičiai“ užtikrinti. Antrasis kurso uždavinys buvo karo istorijos faktais „pagrįsti tą karo teoriją, kuri čia [Karo mokykloje – V. J.] jums dažnai teikiama plikos, vien logika paremtos spekuliacijos forma“, nes karo istorija suteikia karo teorijos medžiagos, taigi abi disciplinos labai glaudžiai susijusios. Karo istorija neįmanoma be karo teorijos, nes ji – „karo istorijos kvintesencija, „karo istorijos filosofija“¹⁰⁵.

1932 m. *Karde* buvo samprotaujama:

„Karo istorija yra kiekvienos tautos gyvybės, tautos teisių gynimo ir tautos noro bei aspiracijų atspindys. Neteisinga būtų manyti, kad karo ir bendroji istorija yra vien į praeitį nukreiptas mokslas. Istorija nėra tik praeities dokumentų rinkinys ir mąstymas apie praeitį. Teisingai suprastas istorijos mokslas apima praeitį, dabartį ir ateitį, jis nurodo ateities darbo kelius ir šaukte šaukia veikti. Todėl istorijos įvykiais, faktais nepakanka vien gėrėtis ar juos pasmerkti. Kiek mokėsime įvertinti praeitį, tiek suprasime ne tik patys save, bet kartu savo dabarties ir ateities uždavinius. <...> Kas neturi istoriškų pažiūrų į šių dienų dalykus, tas negali suprasti ir šių dienų uždavinių. Dabartis remiasi praeitimi ir nurodo ateities kelius.“¹⁰⁶

Šiuos ir kitus viešus samprotavimus, siekiant aktualizuoti karo mokslų ir karo istorijos studijavimą, galima sieti ir su Vytauto Didžiojo karininkų kursų Generalinio štabo skyriaus įkūrimu.

1931 m. Kariuomenės vyriausiojo štabo viršininkas gen. ltn. Petras Kubiliūnas, kalbėdamas aukštesniųjų karininkų kursų iškilnėse, pabrėžė: „Mes turime susidaryti savo karo meno taktiką, bet ne akiai kopijuoti iš kitų. Taktika turi būti pritaikyta kariuomenės ypatybėms ir geografinei aplinkumai. Kiekviena tautos kariuomenė, net kiekviena žymesnė operacija turi savo atskirą taktiką.“¹⁰⁷ Po metų – 1932-aisiais – gen. ltn. P. Kubiliūnas Generalinio štabo karininkų kursų atidarymo kalboje pabrėžė:

¹⁰⁵ Gerulaitis, Z. *Karo istorijos įvadas*. Kaunas, 1932, p. 1–2.

¹⁰⁶ Ž-tis, S. Karo istorijos ir karo geografijos studijų reikalai. *Kardas*, 1932, sausis, Nr. 1 (33), p. 2.

¹⁰⁷ Nemunėlis, V. Mūsų kariuomenės karininkų korpo išsirutuliojimas. *Karys*, 1931, birželio 18, Nr. 25 (629), p. 494.

„Karo istorija mums duoda galimybės sekti, kaip palaipsniui vystėsi kariuomenės organizacija ir kaip sulig to tvarkėsi ir tobulėjo kariuomenės vadovybė“. Toliau generolas apžvelgė karo istoriją nuo Napoleono laikų, akcentuodamas karybos pokyčius, o ypač karinių vienetų koordinavimo sudėtingumą¹⁰⁸. 1933 m. Vyriausiojo štabo aplinkraštyje kariuomenei, pasirašytame gen. ltn. P. Kubiliūno, išdėstyta, kad „iki šiol opesni kariuomenės tvarkymo darbai neleido užsiimti mūsų nepriklausomybės karų istorija, nežiūrint, kad tokios istorijos svarba yra labai didelė. Artimoje ateityje bus pradėtos mūsų nepriklausomybės karų studijos, todėl tenka sudaryti būsimiems darbams pagrindą“. Taip pat buvo nurodyta Generalinio štabo valdybos III skyriui pristatyti: 1) visų 1919–1923 m. operatyvinių dokumentų originalus; 2) visą daliniuose esančią karo istorijos parengtą ar publikuotą medžiagą; 3) atsiminimus. Išskirtinis dėmesys buvo skirtas atsiminimų rašymui ir rinkimui, teikti nurodymai, kokie apsektai turėtų būti juose atskleidžiami, akcentuojama būtinybė juose atskirti faktus nuo autorių subjektyvių spėliojimų¹⁰⁹. Gen. ltn. P. Kubiliūnas XX a. 4-ojo dešimtmečio pradžioje pabrėžė, kad kitų šalių karybos kopijavimas nepriimtinas, ir savos karo meno mokyklos formavimo būtinumą, o tam neišvengiamai reikėjo pasitękti karo istorijos tyrimus.

Būsimas Lietuvos kariuomenės vadas mjr. Stasys Raštikis 1930–1932 m. studijavo Vokietijoje ir savo atsiminimuose rašė, kad „karo istorijos dėstymas vokiečių generalinio štabo akademijoje iš pagrindų skyrėsi nuo karo istorijos studijų kitų valstybių generalinio štabo akademijose“, nes Vokietijoje teorinių paskaitų nebuvo, karininkai gaudavo nurodymus, kokius karo istorijos veikalus skaityti, o vėliau vykdavo jų aptarimai, analizės ir taktinės pratybos – „karo žaidimai“. Taip pat buvo organizuojamos lauko ekspedicijos, jose karininkai sprendavo karo istorijos ir taktikos uždavinius. Taip per karo istorijos paskaitas buvo lavinamas karininkų analitinis mąstymas, gebėjimas priimti deramus sprendimus¹¹⁰.

Ši patirtis karininkui paliko gilų įspūdį. Jau grįžęs į Lietuvą, 1934 m. gen. št. plk. ltn. S. Raštikis rašė, kad, norint tapti „geru karo vadu,

¹⁰⁸ Pone Ministre, gerbiamieji ponai karininkai, gen. ltn. Kubiliūnas. LCVA, f. 929, ap. 6, b.186, l. 150–156.

¹⁰⁹ Vyriausiojo štabo 1933 m. vasario 11 d. aplinkraštis. LCVA, f. 384, ap. 5, b. 24, l. 7–8.

¹¹⁰ Raštikis, S. *Kovose dėl Lietuvos*. I t. Vilnius, 1990, p. 262–263.

reikalingi ne tik įgimti karo vado gabumai, ne tik geras patyrimas ir taktiškas pasirengimas, bet ir karo istorijos žinojimas, nes karybos istorija yra jei ne pati svarbiausia, tai tikrai viena iš svarbiausių karo mokslo šakų“ [išskirta tekste – V. J.]¹¹¹. Būsimas generolas pažymėjo, kad net pats naujausias ir moderniausias kariuomenės statutas bus tik sausų straipsnių rinkinys, jeigu jame nebus pateikta praktinių, patyrimu paremtų pavyzdžių su paaiškinimais karo istorijos kontekste. Jis pabrėžė, kad taikos metu dauguma karininkų nesidomi karo istorija ir jos nevertina, nes mano, kad tai – tik aukštųjų karininkų užsiėmimas, ir tai būdinga visų šalių kariuomenėms, o šios padėties kaltininkai yra istorikai ir karo istorijos dėstytojai, kurie nesudomina karių ir nederamai pateikia istorijos kursą. Kita nesidomėjimo karo istorija priežastis, pasak karininko, yra karo istorijos rašytojų ir dėstytojų (jaunų ir nepatyrusių generalinio štabo kapitonų, majorų ir pulkininkų leitenantų) „didelė drąsa nagrinėjant vieną ar kitą istorijos pavyzdį“. Trečioji – kad jaunesnieji karininkai karo istorijos veikaluose mažai randa praktinių pavyzdžių, susijusių su kuopų ar batalionų taktine veikla, nes knygose dažniausiai gilinamasi į armijų, korpusų ir divizijų veiksmus. Tačiau, S. Raštikio nuomone, visi karininkai turi būti supažindinti su karo istorija, ja domėtis ir analizuoti, kad perprastų karybą. Negana studijuoti žemėlapius, dalyvauti mokymuose poligonuose ir manevruose, kadangi tai „nėra tikras karo laukas. Taikos metu tokio tikrųjų kautynių lauko ir negali būti“¹¹². Būsimas kariuomenės vadas labai nuodugniai aptarė karo istorijos reikšmę kariuomenei, taip lyg ir nubrėždamas ateities veiklos gaires. O savo atsiminimuose rašė, kad tuo metu (1932–1934 m.) jam pavyko *Mūsų žinynui* parašyti savo

¹¹¹ Straipsnį autorius pradeda dviem žymių karvedžių citatomis: (Napoleono) „Kariaukite kaip Aleksandras, Hanibalas, Cezaris, Gustavas Adolfas, Tiurenas, Princas Eugenijus ir Fridrichas. Skaitykite jų vadovautų 88-erių karo žygių istoriją. Skaitykite ją daug kartų ir imkite iš jos pavyzdžius. Tai yra v i e n i n t e l i s [išskirta tekste – V. J.] kelias suprasti ir įsigilinti į karybos paslaptis ir pasidaryti garsiuoju karo vadu.“; (Alfredo von Schlieffeno) „Prieš kiekvieną, norintį būti karo vadu, guli knyga, pavadinta „Karo istorija“. Ji prasideda pirmosios pasaulyje Kaino ir Abelio kovos aprašymu ir toli gražu dar nebaigta.“ Žr.: Raštikis, S. Karo istorijos reikšmė ir jos dėstyimo metodas vokiečių gen. št. mokykloje. *Mūsų žinynas*, 1934, t. XXVI, Nr. 109, p. 289.

¹¹² Raštikis, S. Karo istorijos reikšmė ir jos dėstyimo metodas vokiečių gen. št. mokykloje. *Mūsų žinynas*, 1934, t. XXVI, Nr. 109, p. 290–292.

geriausius straipsnius kariuomenės mokymo, kautynių organizavimo ir karo istorijos klausimais¹¹³.

Atkreiptas dėmesys, kad analizuojant XX a. karo istoriją nevalia pamiršti LDK ir XIX a. karo istorijos, kuri praturtins kariuomenės tradicijas¹¹⁴. 1934 m. gen. št. plk. S. Raštikis teigė, kad lapkričio „23-čioji diena yra tik viena iš Lietuvos istorijos naujojo laikotarpio datų, bet ji dar nėra absoliuti mūsų kariuomenės istorijos pradžia“, todėl „iki šiol mums dar trūksta gilesnių Lietuvos karo istorijos studijų, kurių išdavoje, jei ne visi, tai bent kai kurie mūsų kariuomenės pulkai galės švęsti ne keliolikos, bet kelių dešimčių ar net kelių šimtų metų sukaktis“¹¹⁵. Spauldoje patriotiškai rašyta: „Ir mes, lietuviai, turim kariškai atgimti, susilyginti su garsiais senoliais. Mūsų tautos [lietuvų – V. J.] karo istorija yra labai garbinga, nes mes kariavom su rytais ir vakarais. Nors šiandien mūsų svoris nėra toks, koks buvo senovėj, bet tą skirtumą turim stengtis išlyginti dvasišku stiprumu. Mums, senovės karių vaikams, karo dalykai turi būti ypač artimi.“¹¹⁶ 1939 m. kariuomenės įsakyme deklaruota, kad kariuomenei „ypatingai rūpi“ Lietuvos karo istorijos paminklų ir tradicijų apsauga¹¹⁷.

1935 m. paskaitų konspekte gen. št. plk. Stasys Zaskevičius įspėjo: „Karybą beorganizuodami niekada nepamirškime, kad svetimos sistemos menkai kritiškas kopijavimas mums netinka: tai primygtinai pabrėžia ne tik mūsų šalies istorija, bet ir geografija.“ Ir čia pat klausė – ar, įvertinę ekonominius ir geografinius veiksnius, „nejaugi galime leisti sau „liuksą“ – ištisai periminti prancūzų, vokiečių, belgų ar čekų kariuomenės organizacijos amplitudę?“ Galiausiai konstatavo, kad būtina įvertinti Lietuvos patirtį ir sąlygas, o tada spręsti, formuoti savo – nacionalinį –

¹¹³ Raštikis, S. *Kovose dėl Lietuvos*. I t. Vilnius, 1990, p. 277.

¹¹⁴ Balčiūnas. Mūsų karo istorijos reikalai. *Karys*, 1928, gruodžio 5–12, Nr. 50 (498), p. 793–794.

¹¹⁵ Vieningumas ir stipri kariuomenė – mūsų laisvės ir nepriklausomybės laidas. Vyriausiojo štabo viršininko gen. št. plk. S. Raštikio kalba lapkričio 23 d. *Trimitas*, 1934, lapkričio 29, Nr. 48, p. 918.

¹¹⁶ Apie karą ir karingumą. *Trimitas*, 1939, vasario 2, Nr. 5 (946), p. 102.

¹¹⁷ 1939 m. atgavus Vilnių, karinė vadovybė Vytauto Didžiojo karo muziejui įsakė imtis visų priemonių, siekiant „užtikrinti Gedimino kalno ir Vytauto Didžiojo palaikų apsaugą ir tinkamą jiems pagarbą“: *Įsakymas kariuomenei. Rikiuotės sritis*. 1939, lapkričio 17 d., Nr. 96, p. 1.

požiūrį į karybą¹¹⁸.

1937 m. Kariuomenės štabo III (mobilizacijos) skyriaus viršininkas gen. št. plk. lt. Antanas Šova konstatavo, kad „karo mokslo silpnoji pusė yra ta, kad jo sudarytos karo teorijos gali būti patikrintos tik karo metu“¹¹⁹, taigi kai jau būna per vėlu, o klaidingos teorijos pasirinkimas ir taikymas gali baigtis karine katastrofa. 1939 m. buvęs karo lakūnas instruktorius, gen. št. plk. lt. Juozas Jankauskas, 1938–1940 m. Karo mokykloje dėstęs karo istoriją ir aviaciją, rašė: „Jei įvairūs nauji išradimai kitose mokslo šakose bandomi ir tiriami laboratorijose bei mokslo kabinetuose, tai to, deja, negali atlikti karo mokslas, jo laboratorija – kautynių laukas.“¹²⁰

Pastaroji citata atskleidžia, kad karo istorijos tyrimai laikytini karybos laboratorija ir tai tarpukariu Lietuvos kariuomenės aiškiai įvardyta. Basilio Henrio Liddellio Harto teigimu, karo istorijos tyrimai padeda rasti naują ir teisingą doktriną, be to, formuoti karių požiūrį į karybą. Pagaliau, pasak autoriaus, net pats intensyviausias karinis parengimas taikos metu yra labiau teorinis negu praktinis¹²¹. Analogiškos pozicijos laikėsi ir C. von Clausewitzas – kad karyboje „istoriniai pavyzdžiai viską daro aiškų, be to, yra geriausias įrodymas praktiniame moksle, o daugiau nei bet kur kitur tai matyti karo mene“. Taip pat, remdamasis Prūsijos gen. Gerhardu Johannu Davidu von Scharnhorstu, rašė, jog „karo reikalų supratimui didžiausią reikšmę turi istoriniai pavyzdžiai“¹²². A. H. Jomini savo veikaluose gausiai rėmėsi istoriniais pavyzdžiais teigdamas, kad karo istorijoje yra pavyzdžių visiems karinių veiksmų atvejams iliustruoti ir kad istorija – geriausia mokykla. Jo teigimu, kad valstybė būtų deramai pasirengusi gynybai, Generalinis štabas taikos metu turi planuoti karinius veiksmus, o jo archyve turi būti saugomos išsamios karo istorijos statistikos, geografijos, topografijos ir strategijos veikalų analizės¹²³.

¹¹⁸ Zaskevičius. Kariuomenės organizacijos ir aprūpinimo pagrindai divizijos ribose. Vadovybės organizacija. 1935 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 410, p. 5.

¹¹⁹ Šova, A. Kariškos sensacijos ir patyrimai. *Trimitas*, 1937, balandžio 15, Nr. 15 (832), p. 337.

¹²⁰ Jankauskas, [J.]. Tankai ir prieštankiniai ginklai Ispanijos kare. *Kardas*, 1939, sausio 1, Nr. 1 (303), p. 8.

¹²¹ Лиддел Гарт, Б. *Стратегия непрямых действий*. Москва, 2012, с. 21–26.

¹²² Clausewitz, von. C. *Apie karą*. I dalis. Vilnius, 2008, p. 123.

¹²³ Жомини, Г. *Стратегия и тактика в военном искусстве*. Москва, 2009, с. 14, 48,

Puikus pavyzdys – Žiemos karo metu Suomijoje, kai plk. Paavo Juho Talvela dar taikos metais Karo koledže apgynė baigiamąjį darbą (suom. *Offensiiviset mahdollisuudet Laatokan Karjalassa*) apie eventualesius karo veiksmus Ladogos Karelijoje, kur ir buvo Tolvajervio sektorius. 1939 m. gruodį su keliais suomių batalionais pulkininkas sumušė dvi sovietų divizijas – 139-ąją ir 75-ąją – ir paėmė daug karo belaisvių ir trofėjų¹²⁴. Taigi karininkas prieš penkiolika metų jau buvo išanalizavęs vietovę ir galimybes joje veikti karo atveju.

A. H. Jomini apibendrina: „Karinės teorijos, pagrįstos teisingais principais, išlaikiusiais tikro karo išbandymus ir papildytais tiksliai užfiksuota karo istorijos patirtimi, taps tikru vadovėliu generolams. Jeigu šie metodai ir *nepagimdys* didžių žmonių, tai bent išugdys meistriškus generolus, kurie stos į vieną eilę su apsigimusiais karo meno meistrais.“¹²⁵ Taigi, anot šio XIX a. autoriaus, karo vadų lavinimo pagrindas – karybos teorijų ir karo istorijos analizė.

Nors, žinoma, lemiamą įtaką turi istorinio tyrimo pobūdis, kritinio metodo ir objektyvumo aspektai, nes, pasak XVIII a. karo vado Moritzo von Sachseno, tikėti istorikų pasakojimais negalima, nes jie apie karą rašo remdamiesi vaizduote¹²⁶, bet tai XVIII a. pradžios teiginys, kol dar nebuvo šiuolaikinio istorijos mokslo (su visu tyrimų metodologiniu instrumentariumu). Šis „priekaištas“ gali būti paremtas prielaidomis, kad dalis istorikų neturi karybos patirties ir tik bando įsivaizduoti karą, arba subjektyvumu, būdingu ir karo vadams, kurie, kaip ir kritikos autorius, imasi rašytine forma analizuoti karo fenomeną, jo vedimo būdus. Tai suponuoja prielaidą, kad taktikos ir operacijų karo istorijos analizės – tai pirmiausia karininkų, turinčių istoriko išsilavinimą, veiklos sritis. Tačiau dėl to kyla ir santykio su tyrimo objektu problema, nes karininkams gali būti sunku kritiškai vertinti kariuomenę atliekant karo istorijos tyrimus. Visada balansuojama tarp karinių procesų geresnio supratimo (ypač ope-

72, 168, 175, 177, 192, 210, 214, 220, 226, 237, 261, 286, 328.

¹²⁴ Engle, E.; Paananen, L. *Žiemos karas. Sovietų Sąjunga puola Suomiją 1939–1940*. Kaunas, 2010, p. 105; Petrauskas, R. *Trečiojo Reicho triumfas. Antrasis pasaulinis karas Europoje*. Pirmą knygą. Vilnius, 2010, p. 394–395.

¹²⁵ Жомини, Г. *Стратегия и тактика в военном искусстве*. Москва, 2009, с. 341.

¹²⁶ Мориц Саксонский. *Теория военного искусства*. Москва, 2009, с. 26.

racijų ir taktikos srityse) ir pavojaus diskredituoti sistemą¹²⁷.

1934 m. spaudoje pažymėta, kad karininkams būtina lankyti kautynių vietas, kurių Lietuvoje gausu, ir taip plėsti savo karo istorijos žinias¹²⁸. 1935 m. ypatingųjų reikalų karininkas prie Vyriausiojo štabo gen. št. plk. lt. Kazys Grinius, išanalizavęs karo istorijos pavyzdžius nuo Napoleono iki Didžiojo karo laikų, aptaręs *a priori* ir *a posteriori* doktrinas¹²⁹ bei remdamasis vokiečių karybos teoretikais, padarė išvadą, kad reguliarioji kariuomenė turi būti nedidelė, motyvuota ir mobili, t. y. motorizuota¹³⁰. Remiantis karo istorijos pavyzdžiais *Mūsų žinyne* analizuota taktika¹³¹. 1935 m. generalinio štabo karininkų kursuose studijuojant karo istoriją buvo analizuojama Frydricho II kampanija Silezijoje ir Napoleono – Italijoje, sprendžiamas karo istorijos uždavinys¹³². Karo istorija teikė daug kariuomenės veikimo pavyzdžių¹³³. 1940 m. Kariuomenės štabas, duodamas nurodymus dėl nemobilizuojamų šaulių panaudojimo, jų uždavinius taip pat formulavo remdamasis istorine patirtimi¹³⁴.

Laikytasi nuomonės, kad karinę propagandą¹³⁵ geriausia diegti per karo istoriją, tačiau Lietuvos kariuomenės pulkai mažai turėjo savo išleistų istorijų, o ir tos¹³⁶ buvo parašytos taip „negyvai, kad jomis mažai

¹²⁷ Pavyzdžiui, Pirmojo pasaulinio karo istorijos tyrimai Vokietijoje buvo atliekami jos karininkų tarpukariu. Plačiau žr.: Ланник, Л. В. *Победоносные проигравшие: Германская военная элита в 1914–1921 гг.* Санкт-Петербург, 2016, с. 10–47.

¹²⁸ J. Pažinkime savąjį kraštą. *Kardas*, 1934, rugpjūčio 15, Nr. 16 (193), p. 317.

¹²⁹ *A priori* doktrina – XX a. karo aplinkoje vadas neįstengia valdyti mūšio, todėl privestas sprendimus priimti *a priori*, o ir pagal moderniąją strategiją reikia kuo daugiau pajėgų įtraukti į mūšį; kita doktrina – *a posteriori*, t. y. veikimas reaguojant į įvykių eigą. Pastarojo principo mūšio metu, turėdamas menkesnes pajėgas ir rezervą, laikėsi Napoleonas.

¹³⁰ Grinius. Krašto gynimo reikalu. *Vairas*, 1935, vasaris, Nr. 2, p. 190–201.

¹³¹ Karvelis. Taktika istorijos pavyzdžiuose. *Mūsų žinynas*, 1935, t. XXVIII, Nr. 119, p. 97–108.

¹³² Bulvičius, V. Generalinio štabo kursai. *Kardas*, 1935, gegužės 15, Nr. 10 (215), p. 222.

¹³³ Žukas, P. Veiksmai prieš užnugaryje. *Trimitas*, 1940, birželio 13, Nr. 24 (1017), p. 585.

¹³⁴ Šaulių panaudojimo reikalu, 1940 m. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1097, l. 9.

¹³⁵ Karinės propagandos tikslas buvo ugdyti tautos ir valstybės karingumą ir pasiaukojimą ginant Tėvynę.

¹³⁶ Iki 1940 m. spėta išleisti kelias knygas: *5 pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas 1919–1934*. Kaunas, 1934; *8-tas pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas 1919–1934. Pulko penkiolikos gyvavimo metų sukakčiai paminėti*. Sud. E. Bliudnikas;

domisi ne tik kareiviai, bet ir visuomenė¹³⁷. 1935 m. kpt. Stepas Žukaitis parašė 4-ojo pėstininkų pulko istoriją, tačiau Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyrius įvardijo nemažai teksto trūkumų ir jo leidybai nepritarė¹³⁸. Kaip sektinas pavyzdys rašantiems Lietuvos kariuomenės dalinių istorijas buvo teikiamas Vokietijos kariuomenės [Prūsijos generalfeldmaršalo Ludwigo Leopoldo Gottliebo Hermann] von Boyeno 5-asis Rytų Prūsijos¹³⁹ pėstininkų pulkas¹⁴⁰. Šis Vokietijos kariuomenės dalinys pasirinktas, matyt, neatsitiktinai, nes vienas jo batalionas iki Pirmojo pasaulinio karo buvo dislokuotas Klaipėdoje. Pažymėtina, kad Latvijoje pulkų istorijos pradėtos leisti anksčiau nei Lietuvoje ir išleistos 7¹⁴¹, Lietuvoje – 3 pėstininkų pulkų ir 1 kavalerijos pulko, be to, būta leidinių, skirtų Karo mokyklos, karo technikos dalinių ir Šaulių sąjungos istorijai.

1936 m. *Mūsų žinyne* rašoma: „Istoriniai darbai yra patys naudingiausi ir jų studijavimas, rodos, turėtų sudaryti karininko išsimokslinimo viršūnę. Bet esminė sąlyga, kad taip būtų, jie turi būti rašomi su didžiausiu sąžiningumu, jie turi vaizduoti kautynes su mažiausiomis detalėmis taip

P. Nazaras. Šiauliai, 1934; *Gusaras: 1-ojo gusarų Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos pulko 15 m. gyvavimo sukakčiai paminėti*. Red. N. Gasėnas. Kaunas, 1934; Bilevičius, [P.] *11 pėstininkų Vilniaus pulkas*. Kaunas, 1939; Matusas, J. *Šaulių sąjungos istorija*. Kaunas, 1939; *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*. Kaunas, 1939; *Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokykla, 1919–1939*. Kaunas, 1939; Dalinių istorijos buvo publikuojamos ir karinėje periodikoje.

¹³⁷ Delininkaitis. Kariškoji propaganda. *Kardas*, 1935, rugsėjo 15, Nr. 18 (223), p. 385.

¹³⁸ 4-ojo pėstininkų pulko 1935 m. lapkričio 9 d. vado raštas. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 240, l. 2; Spaudos ir švietimo skyriaus 1935 m. gegužės 10 d. raštas. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 240, l. 5.

¹³⁹ 1910 m. Berlyne išleistoje 41-ojo von Boyeno (5-ojo Rytų Prūsijos) pėstininkų pulko istorijoje aprašoma, kaip pulkas buvo suformuotas, paskui – jo karinė patirtis, išskirtiną dėmesį skiriant 1866 m. ir 1870–1871 m. karinėms kampanijoms, toliau pereinama prie pulko istorijos taikos metu ir pateikiama informacija apie pulko šefus ir vadovybę: Schimrigk, W. *Das Infanterie-Regiment von Boyen (5. Ostpreußisches) Nr. 41*. Berlin, 1910.

¹⁴⁰ Delininkaitis. Kariškoji propaganda. *Kardas*, 1935, rugsėjo 15, Nr. 18 (223), p. 385.

¹⁴¹ 1. *Liepājās kājnieku pulka tapšanas un pārbaudīšanas gadi (1919.–1922.)*. Rīga, 1926; 2. *Ventspils kājnieku pulks*. Liepāja, 1936; 3. *Jelgavas kājnieku pulks*. Jelgava, 1929; 6. *Rīgas kājnieku pulka vēsture 1919–1929*. Rīga, 1929; 8. *Daugavpils kājnieku pulka vēsture*. Cēsis, 1930; 9. *Rēzeknes kājnieku pulka gaitas*. Rīga, 1923; *Vidzemes artilērijas pulka vēsture*. Rīga, 1938.

tiksliai, kaip tat yra galima žmogui.¹⁴²

1938 m. *Karde*, buvo perspausdinti Vokietijos autorių samprotavimai apie karo istorijos svarbą karybai:

„Karo istorijos mokslo svarbus tikslas turi būti žmogaus dvasios griežtas formavimas, fantazijos tyrimas, militarinės vaizduotės galių ugdymas. Karo istorijos mokslo niekintojai visada tai atmets sakydami, kad tuo būdu norima surasti šiokių tokių patentų, pagal kuriuos vadovybė darytų savo sprendimus. Nieko nėra išvirkštesnio, nieko kvailesnio, kaip tas. Nė vienas tikras karo istorijos mokslininkas apie tokią kvailybę negalvoja. Į karo istorijos mokslą, kariškai kalbant, galima žiūrėti kaip į dvasinį derlių, kaip į dvasinį smegenų kelių išaštrinimą, kad galėtų suprasti militarinius pasiryžimus. <...> Tiktai rimtos karo istorijos studijos leidžia protui subręsti lemiamiems sprendimams. Pasąmonėje jų dėka susikaupia didelės jėgos, kurios dideliems vadams, kurie karo istorijos mokslui skyrė didelės reikšmės, tam tikra prasme leidžia daryti divinatorinius [intuityvius] sprendimus. Studijos pažadina fantaziją, paaštrina išivaizdavimo galias. Todėl jos dėka, turint didesnę karo istorijos mokslo pažinimą, galima daug greičiau, tiksliau ir sąmoningiau padėti įvertinti.“¹⁴³

Teigta, kad atsargos karininkai, studijuodami istorinių kautynių pavzdžius ir skaičiuodami techninių kovos priemonių poreikį mūšyje, tobulins savo teorines karybos žinias¹⁴⁴. Bet tai nereiškia, kad teorinės studijos, net ir turintiems praktinės karo patirties, gali atskleisti tikrąjį karo veidą, nes Pirmojo pasaulinio karo patirtis, pasak J. N. Cru (kuris buvo šio karo veteranas, kovojęs Prancūzijos kariuomenės gretose), atskleidė, kad iki 1914 m. karo neišgyvenusi karta iš esmės nieko apie jį nežino, nors manė žinanti iš knygų karo istorijos temomis, tačiau tas „žinojimas“ buvo klaidingas ir idealizuotas¹⁴⁵. Kita vertus, tai nepaneigia karo istorijos reikšmės karybos teorijai, nors ir nepadedą kovotojui psichologiškai

¹⁴² Grasset, plk. Kaip rašyti kautynių monografiją. Comment mettre sur pied la monographie de combat (iš prancūzų kalbos vertė kpt. Šalkauskas). *Mūsų žinynas*, 1936, t. XXX, Nr. 134, p. 464.

¹⁴³ Gustainis, V. Specialybės ir bendroji kultūra. *Kardas*, 1938, sausio 1, Nr. 1 (279), p. 12.

¹⁴⁴ Gai-tis, J. Atsargos karininkų paruošimas. *Kardas*, 1936, lapkričio 15, Nr. 22 (251), p. 593.

¹⁴⁵ Головин, Н. Н. *Наука о войне. Избранные сочинения*. Москва, 2008, с. 46–48.

pasiruošti karo meto patirtims ir išgyvenimams.

Tarpukariu teigta, kad nuoseklus domėjimasis karo istorija ir kitos priemonės turi didelę reikšmę atsargos karininkų kompetencijai¹⁴⁶. 1939 m. buvo tikinama, kad „karo istorija yra neišsemiamas šaltinis nors ir pačio mažiausio dalinio mokymui, auklėjimui ir taktiniam parengimui“. Kartu atkreiptas dėmesys į tai, kad, „deja, daugelio karo patyrimo neturinčių karininkų karo istorijos žinios yra labai kuklios“¹⁴⁷. Nors karo istorija dėstyta Karo mokykloje ir įvairiuose kursuose¹⁴⁸, 1921 m. tai buvo pavesta mjr. Vaclovui Biržiškai¹⁴⁹. Karo istorijai buvo skirta 20 val. pasakaitų, dėstyta pradedant senovės graikų ir Aleksandro Makedoniečio žygiais, Romos imperijos karais, kryžiaus žygiais ir t. t., pereinant prie Lietuvos karo istorijos temų, kurios apėmė LDK karo istoriją ir 1812 m. Napoleono žygį per Lietuvą, XIX a. sukilimus¹⁵⁰. Tuo metu V. Biržiška aktyviai rašė karo istorijos temomis ir buvo pradėjęs rengti knygą *Lietuvos karo istorijos bruožai*¹⁵¹. Karo istorija taip pat buvo dėstoma Karo aviacijos puskarininkų mokykloje¹⁵², pradinių mokyklų mokytojų kursuose¹⁵³. Aukštuosiuose kūno kultūros kursuose greta kitų karinių disciplinų buvo dėstoma ir karo istorija¹⁵⁴. Domėtasi karo istorijos dėstymu Sovietų Rusi-

¹⁴⁶ Binkis-Binkevičius. Atsargos karininkų karinio pasirengimo lygis. *Kardas*, 1938, lapkritis, Nr. 22 (300), p. 518.

¹⁴⁷ Z. R. Karo istorijos reikšmė dalinio mokymui. *Kardas*, 1939, rugpjūčio 15, Nr. 16 (318), p. 400.

¹⁴⁸ Plačiau žr.: Ažubalis, A. et al. *Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2007.

¹⁴⁹ Karo mokyklos viršininko 1921 m. rugpjūčio 2 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 31, l. 22.

¹⁵⁰ Programa karų istorijos pamokų [1921 m.]. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 31, l. 34.

¹⁵¹ Žukas, V. *Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška*. Vilnius, 2012, p. 122.

¹⁵² Kelio akmenėlis. Įsteigta puskarininkų lakūnų mokykla. *Karys*, 1929, sausio 24, Nr. 3 (503), p. 49.

¹⁵³ Balčiūnas. Nauji mūsų talkininkai. *Karys*, 1929, rugpjūčio 22, Nr. 33 (533), p. 551. Plačiau apie karinį rengimą švietimo ir mokslo įstaigose žr.: Ažubalis, A.; Kazlauskaitė-Markelienė, R.; Žilėnienė, V. *Karinis rengimas Lietuvos mokykloje (1929–1940 m.)*. Vilnius, 2009.

¹⁵⁴ Pirmieji egzaminai. *Karys*, 1935, sausio 24, Nr. 4 (827), p. 93; Jašinskas, J. Aukštieji kūno kultūros kursai. *Kardas*, 1936, birželio 15, Nr. 12 (241), p. 336.

joje¹⁵⁵, Čekoslovakijoje¹⁵⁶, Belgijoje¹⁵⁷, Latvijoje¹⁵⁸, Lenkijoje¹⁵⁹, Italijoje¹⁶⁰ ir kitose šalyse. Tarpukariu karo istoriją dėstė būsimi generolai plk. ltn. Jonas Juodišius (1930–1934 m.)¹⁶¹, gen. št. plk. Kazys Tallat-Kelpša¹⁶², gen. št. plk. ltn. Juozas Jankauskas (1938–1940 m.)¹⁶³, gen. št. plk. Povilas Žilys¹⁶⁴, mjr. Kazys Sabalys¹⁶⁵ ir kiti. Šią discipliną dėstė ir 1932 m. *Karo istorijos įvado konspektą* parengė gen. ltn. Zenonas Gerulaitis¹⁶⁶, o 1933 m. gen. št. plk. ltn. S. Raštikis parengė *Karo istorijos konspekto* I dalį¹⁶⁷, nes, jo teigimu, gavo įsakymą Karo mokykloje skaityti karo istorijos, įtraukiant ir Lietuvos karo istoriją, paskaitas, o vadovėlių nebuvo, todėl kiekvienai paskaitai rašė konspektą. Jų pagrindu su daugybe schemų vėliau buvo parengtas ir išleistas atskiras leidinys¹⁶⁸. Antrą konspektų dalį 1936 m. parengė gen. št. plk. S. Zaskevičius¹⁶⁹. Visi trys 100 egz. tiražu rotaprintu¹⁷⁰ atspausdinti leidiniai buvo skirti karininkų rengimui.

¹⁵⁵ Karo kronika: Rusijoje. *Karys*, 1923, rugsėjo 20–26, Nr. 38 (226), p. 427.

¹⁵⁶ Čekoslovakijos karo mokslo įstaigų ir fizinio lavinimosi apžvalga. *Karys*, 1923, balandžio 26–gegužės 2, Nr. 17 (205), p. 204.

¹⁵⁷ Tallat-Kelpša, K. Belgija: Karo akademija (Ecole de guerre). *Karys*, 1922, gegužės 11, Nr. 19 (155), p. 226.

¹⁵⁸ Aukštųjų karo mokslo kursų klausimas Latvijoje. *Karys*, 1921, spalio 6, Nr. 40 (124), p. 466.

¹⁵⁹ Lenkų karo inžinerijos mokykla. *Karys*, 1925, spalio 15–21, Nr. 42 (334), p. 342.

¹⁶⁰ Kariškos žinios: italų studentijos militarizavimas. *Karys*, 1931, liepos 2, Nr. 27 (631), p. 545.

¹⁶¹ Asevičius, V. et al. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. IV. Vilnius, 2004, p. 99.

¹⁶² Asevičius, V. et al. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VIII. Vilnius, 2008, p. 16.

¹⁶³ Asevičius, V. et al. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. IV. Vilnius, 2004, p. 42.

¹⁶⁴ Asevičius, V. et al. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VIII. Vilnius, 2008, p. 353.

¹⁶⁵ Asevičius, V. et al. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VII. Vilnius, 2007, p. 15.

¹⁶⁶ Gerulaitis, Z. *Karo istorijos įvadas*. Kaunas, 1932.

¹⁶⁷ Raštikis, S. *Karo istorijos konspektas*. I dalis. Kaunas, 1933.

¹⁶⁸ Raštikis, S. *Kovose dėl Lietuvos*. I. t. Vilnius, 1990, p. 277.

¹⁶⁹ Zaskevičius, S. *Karo istorijos konspektas*. II dalis. Kaunas, 1936.

¹⁷⁰ Rotaprintas [lot. *rota* – ratas + angl. *print* – spausdinti] – supaprastinta spausdinimo

1939 m. brg. gen. J. Juodišius Karo mokyklos baigimo proga naujiesiems karininkams priminė nuolatinio profesinio tobulėjimo svarbą ir pabrėžė, kad pirmoje vietoje turėtų būti karo istorija, divizijų ir pulkų veiksmų aprašymai ir atsiminimai¹⁷¹.

Karininkams, norintiems studijuoti užsienio aukštosiose karo mokyklose, buvo būtina išlaikyti karo istorijos egzaminą¹⁷². 1930 m. sausio 27–30 d. kandidatai vykti į užsienio karo akademijas laikė kalbų, karo istorijos, bendrosios ir Lietuvos istorijos, taktikos, taikomosios taktikos, geografijos ir topografijos egzaminus¹⁷³. Karininkai, pretenduojantys studijuoti Lietuvoje Generalinio štabo kursuose, turėjo laikyti stojamuosius egzaminus. 1932 m. kandidatai studijuoti šiuose kursuose laikė 7 egzaminus: a) taktikos; b) karo istorijos; c) visuotinės istorijos; d) geografijos; e) topografijos ir f) dviejų užsienio kalbų (pasirinktinai – prancūzų, vokiečių, rusų ar lenkų)¹⁷⁴. Buvo parengtos atskiros karo istorijos¹⁷⁵ ir visuotinės istorijos¹⁷⁶ egzaminų programos. 1933 m. karo istorijos egzaminuotojai buvo gen. ltn. Z. Gerulaitis ir gen. št. plk. Stasys Pundzevičius, o visuotinės istorijos – gen. št. plk. J. Lanskoronskis. Karininkai, be dviejų istorijos egzaminų, laikė bendrosios taktikos, pėstininkų taktikos, geografijos, topografijos ir užsienio kalbos egzaminus¹⁷⁷. 1938 m. pretendentų eiti bataliono ir kuopos vado pareigas egzaminų sąrašas buvo papildytas karo istorijos egzaminu¹⁷⁸. Laikant egzaminus buvo būtina žinoti ne tik karo istorijos faktus, bet ir išmanyti bendrą istorinį kontekstą, nes

mašina, veikianti ofseto principu.

¹⁷¹ Gilios prasmės žodžiai jauniems. *Kardas*, 1939, spalio 1, Nr. 19 (321), p. 471.

¹⁷² Vyriausiasis štabas, 1925 m. gegužės 9 d. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 75, l. 260–276.

¹⁷³ Pateikiamas istorijos egzamino karininkams temų sąrašas: programa, pagal kurią buvo egzaminuojami karininkai, siunčiami į užsienio karo akademijas. *Kardas*, 1930, kovas, Nr. 3 (11), p. 47.

¹⁷⁴ Vyriausiojo štabo aplinkraštis, 1932 m. lapkričio 16 d. *LCVA*, f. 515, ap. 1, b. 14, l. 222.

¹⁷⁵ Įstojamųjų egzaminų į generalinio štabo kursų II laidą Karo istorijos programa, 1933 m. *LCVA*, f. 384, ap. 5, b. 24, l. 12.

¹⁷⁶ Įstojamųjų egzaminų į generalinio štabo kursų II laidą Visuotinės istorijos programa, 1933 m. *LCVA*, f. 384, ap. 5, b. 24, l. 13.

¹⁷⁷ Vyriausiojo štabo 1933 m. vasario 20 d. aplinkraštis. *LCVA*, f. 384, ap. 5, b. 24, apv. l. 9.

¹⁷⁸ Naujos programos karininkų egzaminams. *Kardas*, 1938, birželio 15, Nr. 12 (290), p. 297.

tai buvo fonas, kuriame „ryškiau iškyla nagrinėjamo mūšio, kampanijos vaizdas“¹⁷⁹. Buvo išleistas leidinys karininkams, besirengiantiems stoti į Vytauto Didžiojo aukštąją karo mokyklą, turėjusią ne tik aukštojo mokslo žinias karininkams perteikti, bet „kurti ir tobulinti karo mokslą ir jo duomenis taikyti mūsų krašto [Lietuvos – V. J.] sąlygoms ir reikalams“¹⁸⁰, kuriame karo istorijai skirtas net atskiras skyrius, nurodyta, ką ir kokiame kontekste turi žinoti kandidatai. Stojančiųjų karo istorijos programa apėmė tik „pavyzdines operacijas ar kautynes, ypač susijusias su veiksmais istorinėje ir etnografinėje Lietuvoje“¹⁸¹. Taigi buvo aktualizuojama tos pačios erdvės, kurioje eventualiai turėjo veikti ir būsimieji generalinio štabo karininkai, reikšmė, pažymint, kad kiekvienas kandidatas turi gebėti iš karo istorijos atvejų analizės padaryti „mūsų laikams reikšmingas išvadas“. Taigi išryškinta karo istorijos žinių pritaikomumo svarba.

Lietuvos kariuomenės štabas laikėsi pozicijos, kad „kariuomenė yra tautiško ir valstybinio auklėjimo mokykla“¹⁸² ir „šiandien [1939 m. – V. J.] labiau negu bet kada svarbu turėti kareivius ne tik kariškai gerai apmokytus, bet ir gerai pilietiškai išauklėtus, neužguitus, politiškai sąmoningus“¹⁸³. Istorija buvo įtraukta į kareivių mokymo programas¹⁸⁴, jos buvo mokoma kariniuose daliniuose¹⁸⁵. 1934 m. lapkričio 13 d. Z. Ivinskis tankų kuopos kariams perskaitė paskaitą *Lietuvos kariuomenės istorija*, kurioje pirmiausia apžvelgė lietuvių tautinių dalinių kūrimosi Rusijoje ypatumus, o vėliau kariuomenės kūrimo darbą Lietuvoje¹⁸⁶. 1940 m. kariams išleis-

¹⁷⁹ Karo mokslo skyrius [be datos]. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 406, [lapai nenumeruoti, psl. 27].

¹⁸⁰ Vytauto Didžiojo Aukštosios Karo Mokyklos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1938, gruodžio 10, Nr. 627, p. 1.

¹⁸¹ *Nurodymai, kaip rengtis į Vytauto Didžiojo aukštąją karo mokyklą, ir antrųjų konkursinių egzaminų programas*. Trečias pataisytas leidimas. Kaunas, 1940, p. 33. [LCVA, f. 929, ap. 6, b. 407].

¹⁸² Kariuomenės štabo 1935 m. spalio 9 d. aplinkraštis. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 591, l. 33.

¹⁸³ Kariuomenės štabo 1939 m. gruodžio 22 d. aplinkraštis. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 639, l. 4.

¹⁸⁴ Kareivių švietimo programa, 1926 m. liepos 14 d. LCVA, f. 929, ap. 6, l. 57.

¹⁸⁵ Dykūnas, S. 4 pėst. L. K. Mindaugo pulkas. *Karys*, 1931, kovo 5, Nr. 10 (614), p. 202; V. J. J. 1 pėst. D. L. K. Gedimino pulkas. *Karys*. 1931 sausio 29, Nr. 5 (609), p. 91; R. St. 5 pėst. D. L. K. Kęstučio pulkas. *Karys*. 1932, lapkričio 2, Nr. 45 (701), p. 896.

¹⁸⁶ Ivinskis, Z. [Lietuvos kariuomenės istorija]: Paskaitos, skaitytos tankų kuopai, apmatai.

tuose vadovėliuose daug dėmesio skirta istorijai, politikai, geografijai ir kitiems mokslams¹⁸⁷, taip siekta pakelti į aukštesnį lygį arba bent suvienodinti patriotinį karių švietimą. Pagrindinis leidinyje išdėstyto paskaitų ciklo tikslas buvo „suformuoti kareivio ideologiją“. Fantasmagoriškai, atsižvelgiant į tai, kad iki sovietinės okupacijos buvo likę tik keli mėnesiai, skamba instrukcijos autoriams tekstas: „Šio leidinio reikšmė turės būti žymiai didesnė negu kurio kito leidinio. Normaliai išleista knyga perskaitoma vieną kartą ir dažniausiai padedama į šalį. Šio gi leidinio mintys kasmet iš naujo bus gyvu žodžiu skelbiamos kareiviams, šauliams ir plačiajai visuomenei.“¹⁸⁸ Lūkesčiai neišsipildė, knyga nugrimzdo užmarštin, nors 1940 m. kovo 9 d. Kariuomenės štabas paprašė *Spindulio* spaustuovės skubiai atspausdinti šio leidinio 3 000 egz.¹⁸⁹ Išleisti spėta, šių knygų galima rasti Lietuvos bibliotekose.

Kareivių švietimo programoje pabrėžta, kad „istorija turi supažindinti kareivius su Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos praeitimi, sukelti ryžimąsi sekti savo protėvių pėdomis. Todėl mokant istorijos ypatingai turi būti pabrėžiami lietuvių tautos ir atskirų jos asmenų karžygiškumo pavyzdžiai“, o karių švietimas įvardytas kaip dar viena priemonė, padedanti „parengti kareivį karui“¹⁹⁰. Konstatuojant, kad karo istorija labai platus mokslas, pabrėžta, kad jaunimą ir karius pirmiausia reikia supažindinti su Pirmuoju pasauliniu ir Nepriklausomybės karais, daugiau dėmesio skiriant pastarajam, nes „nieko negali būti gražesnio ir auklėjančio kaip partizanų būrio veikimas. Kiek čia pasiaukojimo, ištvermės ir meilės tėvynei. Niekas tiek neįkvėps meilės tėvynei, kaip tinkamas pirmųjų karių, už tėvynę žuvusių, apibūdinimas. Ir niekas tiek neįkvėpia drąsos, kaip laimėti mūsų kariuomenės mūšiai ties Giedraičiais, Širvintomis ir kitur“¹⁹¹.

Plk. ltn. Kazys Abaravičius *Karo pedagogikos* konspekte rašė, kad ko-

1934 m. lapkričio 13 d. Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių fondas, f. 29–866, l. 1–9.

¹⁸⁷ *Karinio auklėjimo paskaitos*. I–II knyga. Kaunas, 1940.

¹⁸⁸ Nurodymai leidinio „Paskaitos kareiviams“ bendradarbiams. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 361, l. 6–7 apv. l.

¹⁸⁹ 1940 m. kovo 9 d. raštas „Spindulio“ spaustuvei. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 361, l. 23.

¹⁹⁰ Kareivių švietimo programa, 1939 m. balandžio 22 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 235, l. 905.

¹⁹¹ Karinio rengimo metodika [be datos]. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 402, l [nenumuruota, paskutinis].

votojas turi gebėti pasiaukoti kitų, tautos, labai, įveikti mirties baimę, t. y. nugalėti įgimtą išlikimo instinktą, ir tik „Dvasios milžinai“ galės kovoti ateities kare, kuriame kovos ne tik kariuomenė, bet ir visa tauta¹⁹². Taigi karių motyvacijai stiprinti pasitelkta karo istorija, kuriamas ne tik apskritai kario, bet ir konkrečiai partizano – garbingo Tėvynės gynėjo – įvaizdis.

1935 m. VDU studentų korporacijos *Ramovė*, kuri vienijo studentus – atsargos karininkus, nariai deklaravo, jog „bus ieškoma kelių, kad aukštesiose mokyklose (universitete ir kitur) būtų įvesta karo istorija, karo geografija arba bendrai karo mokslo katedra, kurios klausymas ir pratybos darbai būtų privalomi kiekvienam studentui“¹⁹³. 1936 m. studentų korporacijos *Ramovė* parengtam karinės propagandos spaudoje planui pritarė ir Kariuomenės štabas. Plane buvo numatyta rašyti apie mažų kariuomenių kovų istoriją, „senovės lietuvių“ kovas, Nepriklausomybės karus ir kitomis karo istorijos temomis¹⁹⁴. 1937 m. VDU pritarė idėjai universitete dėstyti *Krašto gynimo ir apsaugos kursą* – apie tai rugsėjo 15 d. jo rektorius prof. Mykolas Romeris paskelbė VDU mokslo metų atidarymo iškilmėse¹⁹⁵, vienas iš mokomųjų dalykų turėjo būti *Karo istorijos bendrieji bruožai*¹⁹⁶. Buvo nuspręsta, kad *Krašto gynimo ir apsaugos kursas* bus privalomas visiems VDU studentams. 1937 m. spalio 28 d. švietimo ministras prof. Juozas Tonkūnas pristatė pakeistą VDU etatų sąrašą, kuriame atsižvelgiant į KAM pageidavimą buvo numatyti dėstytojų minėtam kursui skaityti etatai¹⁹⁷.

Tai, kad karo istorija, ypač Lietuvos, kariuomenės vadovybės buvo vertinama kaip rimtas pagrindas planuojant šalies ginkluotąją gynybą, liudija 1940 m. Lietuvos kariuomenės štabo dokumentas, kuriame, aptariant šaulių panaudojimo karo atveju galimybes, teigiama, kad šauliai

¹⁹² Karo pedagogika (konspektas), II pataisyta laida, plk. ltn. [K.] Abaravičius, 1939 m. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 403, apv. l. 3.

¹⁹³ Damašius, Kl. Stud. ats. kar. korp. „Ramovės“ kariškoji propaganda. *Kardas*, 1935, sausio 1, Nr. 1 (202), p. 17.

¹⁹⁴ Kariškos propagandos spaudoje planas, 1936 m. LCVA, f. 384, ap. 5, b. 31, l. 20–23.

¹⁹⁵ V. D. Universitete prasidėjo mokslas. *Karys*, 1937, rugsėjo 23, Nr. 39 (966), p. 1108.

¹⁹⁶ Ažubalis, A.; Kazlauskaitė-Markelienė, R.; Žilėnienė, V. *Karinis rengimas Lietuvos mokykloje (1929–1940 m.)*. Vilnius, 2009, p. 135–144.

¹⁹⁷ Universiteto etatų pakeitimo projektas Seime. *Karys*, 1937, lapkričio 4, Nr. 45 (972), p. 1299.

galėtų kovoti su mechanizuotais priešo junginiais, bet tik savo teritorijoje, palaikomi vietos gyventojų, kai karo veiksmai vyksta plačiu frontu. Taip pat konstatuojama, kad „nei viena Europos didžioji valstybė tokiose sąlygose kovoti nesirengė ir nesirengia, tad nėra ko stebėtis, kad ieškant užsienyje nerandama tokių pavyzdžių, kurie tiktų mažai valstybei, besirengiančiai kovoti plačiais frontais savoje teritorijoje. Mažos valstybės dažniausiai aklaui seka didelių valstybių pavyzdžius, todėl ir mažos valstybės pavyzdžių nėra ko ieškoti. Reikia kurti be pavyzdžių, paimtų iš šalies, remiantis tik geru savų sąlygų pažinimu“¹⁹⁸. Pastaroji citata atskleidžia didžiųjų valstybių karybos adeptų mažųjų valstybių kariuomenėse problemą, bandant mechanškai perkelti pirmųjų požiūrį į karą, jų taktiką, operacijų meną ir strategiją, kas dėl įvairių priežasčių (ribotų mažųjų valstybių išteklių, mažos teritorijos ir t. t.) „neperkeliamą“ arba lemia neigiamą rezultatą – pralaimėjimą. Todėl mažųjų valstybių kariuomenės turi: 1) analizuoti galimų priešų karybą, kad galėtų nustatyti jų silpnybes ir rasti sprendimus, kaip jas išnaudojant organizuoti savo gynybą; 2) nagrinėti potencialių sąjungininkų karybą, kad prireikus būtų įmanoma sąveika; 3) analizuoti savo karinę patirtį, kad nuspręstų, kokie strateginiai, operatyviniai ir taktiniai sprendimai priimtini, gali būti turimų karinių pajėgų įgyvendinti ir bus rezultatyvūs; 4) apskritai kaupti medžiagą ir nagrinėti pasaulio karybą, kad matytų savo, priešų ir sąjungininkų karybos kontekstą, suvoktų transformacijų eigą ir tendencijas, kurios padėtų nacionalinėms kolektyvinio intelekto grupėms (angl. *Think Tank*) – „idėjų kalvėms“ – produktyviai veikti. Tai neturėtų virsti *dviračio išradinėjimu, bet pirmiausia taptų jo tinkamo modelio pasirinkimu* (paremtu analize), atsižvelgiant į nacionalinius poreikius ir galimybes. Visi keturi punktai svarbūs, bet pirmas ir trečias, t. y. priešų ir savo karybos patirties analizė, yra prioritetingi. Tačiau bet kuriuo atveju reikia remtis karo istorija, nes bent kiek objektyviau analizuoti galima tik praeitį įvykius ir procesus, kurie yra tyrimo objektai. Dabartį galima subjektyviai aptarti, o ateitį – prognozuoti, remiantis istorija.

¹⁹⁸ Šaulių panaudojimo reikalu [1940 m.]. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1097, l. 9–9 apv. 1.

II.

Darytina prielaida, kad Pirmasis pasaulinis (Didysis) karas buvo stiprus postūmis rinkti karo istorijos medžiagą ir net svarstyti ją aprašyti Lietuvoje. Nors atliekami tyrimai bent iš dalies turėtų atskleisti, kaip Lietuvos ir (ar) lietuvių visuomenėje buvo reflektuojami XIX a. ir XX a. pradžios Rusijos imperijos karai (pvz., Krymo, Rusijos–Turkijos ar Rusijos–Japonijos karas ir kiti) ir karo veiksmai Lietuvoje (XIX a. sukilimai), kurie palietė visuomenę, jei ne tiesiogiai, tai bent jau iš Lietuvos paimtiems vyrams atliekant karo tarnybą¹⁹⁹, taip pat koks buvo požiūris į Didįjį karą²⁰⁰. 1914–1915 m. lietuviškoje spaudoje aktualizuotas karo istorijos rašymo klausimas, nes „šis karas bus šimtais metų mūsų vaikų ir anūkų“, atkreipiant dėmesį ne tik į plataus masto karines operacijas, bet ir įvairias kasdienes smulkmenas, kurios ir padeda susidaryti bendrą įvykių vaizdą²⁰¹. Buvo teikiamos rekomendacijos rašantiems atsiminimams apie Pirmąjį pasaulinį karą, pvz., dėl jų struktūros, kad tai padėtų ateityje Lietuvos istorijos tyrėjams. Skatinta rinkti skelbimus, atsišaukimus, periodinius leidinius ir t. t., susijusius su karu ir siūsti šią medžiagą *Lietuvių mokslo draugijai*, kuri ją saugotų ir padarytų visiems prieinamą²⁰².

Po Pirmojo pasaulinio ir Nepriklausomybės karų, plėtojant karo mokslus, kurių svarbą gana vaizdžiai nusakė Karo mokyklos viršininkas gen. lt. Jonas Galvydis-Bykauskas, – kad „žmogus be tikėjimo ir karo mokslo yra tikras, atsiprašant, kiaulė“²⁰³, – nuošalyje neliko ir karo istori-

¹⁹⁹ Lietuvos mokslo tarybos finansuojamas Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programos projektas *Lietuviškoji karo samprata tarpukaryje (1918–1940)*, vadovas dr. Deividas Šlekys (Vilniaus universitetas).

²⁰⁰ Lietuvos mokslo tarybos finansuojamas mokslininkų grupių projektas *Pirmojo pasaulinio karo atminimas: Lietuvos ir Rytprūsių lyginamoji analizė (iki 1939 metų)*, vadovas dr. Vasilijus Safronovas (Klaipėdos universitetas).

²⁰¹ Gk. [Bugailiškis, P.] Rinkime karo meto medžiagą! *Lietuvos ūkininkas*, 1914, rugsėjo 18 (spalio 1), Nr. 38, p. 350; Papentis [Šmulskštys, A.] Rašykime karo istoriją! *Saltinis*, 1915, gegužės 30 (birželio 12), Nr. 21–22, p. 137–138 [už nuorodas į 1914–1915 m. leidinius autorius dėkoja dr. V. Safronovui].

²⁰² Plačiau žr.: Gk. [Bugailiškis, P.] Karo istorijos medžiaga. *Lietuvos žinios*, 1914, lapkričio 1 (14), Nr. 174, p. 1–2.

²⁰³ Plačiau apie generolą ir jo vaizdingus posakius žr.: Jakštys, G. Karo mokyklos viršininkas gen. Jonas Galvydis-Bykauskas. *Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas 1864–1943*.

ja. Visą tarpukarį Lietuvos kariuomenėje veikė padalinys, kuris rūpinosi tiek apskritai karo mokslų plėtra, tiek konkrečiai karo istorijos tyrimais. 1918 m. spalio mėn. Stasio Šilingo iniciatyva Jonui Martynui Laurinaičiui buvo pavesta sudaryti literatūros komisiją, kuri tvarkytų „karinių raštų leidimą“. Oficialiai komisija darbą pradėjo gruodžio 1 d.²⁰⁴, jos pagrindu įkurtame Literatūros skyriuje dirbo karininkai Jonas Martynas Laurinaitis, Pranas Tvaronas ir Petras Ruseckas bei kalbininkas Stasys Naginskas, taip pat civiliai tarnautojai Štuopys, Antanaitis ir Banaitis, nes, anot P. Rusecko, „karininkų, „mokančių plunksną valdyti“, kurie galėtų pereiti į skyrių, negalėjo rasti ir gauti“²⁰⁵. 1921 m. Literatūros skyrius buvo reorganizuotas į Karo mokslo skyrių, o šis 1926 m. – į Karo mokslo valdybą, 1929 m. valdybos pagrindu suformuotas Spaudos ir švietimo skyrius, kuris veikė iki sovietinės okupacijos²⁰⁶. Vienas pirmųjų Krašto apsaugos ministerijos Literatūros skyriaus leidinių karo istorijos tema buvo 1920 m. išleista Vytauto Steponaičio knyga apie kovų su Raudonąja armija epizodą²⁰⁷ ir 1921 m. pasirodžiusi Augustino Janulaičio knyga apie 1863–1864 m. sukilimą Lietuvoje²⁰⁸. 1923 m. Karo mokslų skyrius išleido mjr. Aleksandro Ružancovo sudarytą *Lietuvos karo bibliografiją*²⁰⁹. 1918–1926 m. kariuomenė išleido 5 neperiodinius istorijai skirtus leidinius²¹⁰. 1929 m. atlikus karininkų apklausą paaiškėjo, kad 26,4 % atsakiusių į pateiktos anketos klausimus (53 iš 202, iš kurių 18 buvo atsargos, o 35 – aktyviosios tarnybos kariai) spaudoje rašė istorijos temomis²¹¹, taigi karininkija buvo gana aktyvi.

Ekspонатus, daiktus ir medžiagą, kuri būtų „gyvas paveikslas garbin-

Ats. red. A. Alonderis, Vilnius, 2014, p. 81.

²⁰⁴ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*. Vilnius, 1998, p. 103.

²⁰⁵ Ruseckas, P. Literatūros skyriaus veikla iki 1920. V. 15. *Mūsų žinynas*, 1938, t. XXXV, Nr. 11–12 (165–166), p. 848.

²⁰⁶ Jakštas, P. Lietuvos karinė spauda 1918–1938. *Mūsų žinynas*, 1938, t. XXXV, Nr. 11–12 (165–166), p. 811–812.

²⁰⁷ Steponaitis, V. *Karas su bolševikais: Ežerėnų operacija*. Kaunas, 1920.

²⁰⁸ Janulaitis, A. *1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje*. Kaunas, 1921.

²⁰⁹ Ružancovas-Ružaniec, A. *Lietuvos karo bibliografija 1917–1922 = Bibliographie militaire Lithuanienne 1917–1922*. Kaunas, 1923.

²¹⁰ Neperiodiniai leidiniai. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 84, l. 572.

²¹¹ Steponaitis, V. *Karininkai spaudos darbo srityje*. Kaunas, 1931, p. 34.

gos praeities mūsų Tėvynės“ ir susijusi „su mūsų kova, nes šitie surinkti daiktai bus mūsų ainiams gyvi liudininkai tos karštos meilės, kuria degė mūsų jauna armija kovodama už savo tautos garbę“, nurodyta rinkti 1919 m. pabaigoje, dar vykstant Nepriklausomybės kovoms²¹². 1920 m. gale, pasibaigus aktyviems karo veiksams, Lietuvos kariuomenėje dar labiau imta rūpintis karo istorija. 1921 m. sausio 22 d. buvo įsteigta 19 asmenų nuolatinė *Karo istorijos kolegija* (vadovas gen. ltn. Vladas Nagevičius²¹³). Jai buvo pavesta „rūpintis taisyklingu pulkų istorijos vedimu ir Centrinų Karo Muziejaus ir archyvo organizavimu“²¹⁴. 1921 m. Petras Klimas, be kitų istorijos temų, pabrėžė tautos praeities kovų pažinimo svarbą, nes, anot autoriaus, su istorija susipažinusi karta suauga su „protėviais į vieną draugiją“²¹⁵. Suprantama, siekiant paskatinti karo istorijos tyrimus ar bent jau istorinės medžiagos rinkimą ir saugojimą, buvo būtina atitinkama agitacija arba švietimas ir informavimas šiais klausimais. Todėl jau 1921 m. *Karyje* pabrėžiama, kaip kariams reikia išmanyti savo pulko istoriją, pateikta žymių karininkų minčių apie karo istorijos svarbą kariui ir daliniui²¹⁶. 1921 m. buvo pasiūlyta kiekviename dalinyje įkurti nuolatinės karo istorijos komisijas, kurios rinktų padalinio istorijos medžiagą, ir išdėstyta 10 punktų komisijų veiklos programa²¹⁷. Tačiau šios komisijos veikė neilgai, nes 1927 m. spaudoje konstatuota, kad 1921–1922 m. daliniuose įsteigtos karo istorijos komisijos, kurių tikslas –

²¹² Antrai brigadai, 1919 m. gruodžio 15 d. įsakymas Nr. 46. LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 3, l. 60.

²¹³ Plačiau apie gen. V. Nagevičiaus veiklą žr.: *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga*. Red. B. Matulionis. Putnam (Connecticut), 1962.

²¹⁴ Kolegiją sudarė: gen. ltn. Maksimas Kattche, gen. ltn. Juozas Kraucevičius, gen. ltn. Valerijonas Ramanauskas, gen. ltn. Vladas Nagevičius, plk. Juozas Litvinas, plk. ltn. Mikas Gedgaudas, plk. ltn. Arvidas Jansonas, plk. ltn. Pranas Šližys, mjr. Leonas Šilingas, kpt. Juozas Papečkys, kpt. Vytautas Steponaitis, kpt. Jonas Laurinaitis, kpt. Antanas Užupis, kpt. Stasys Dirmantas, vyr. ltn. Jurgis Bobelis, vyr. ltn. Juozas Urbšys, veterinarijos gydytojas Kazys Trumpis, karo valdininkas Juozas Grigaitis, Šaulių sąjungos atstovas Vladas Putvinskis: Įsakymas kariuomenei. Rikiuotės skyrius, 1921, sausio 22, Nr. 17, p. 1.

²¹⁵ Klimas, P. Senovės tyrimo uždaviniai ir keliai. *Mūsų senovė*, 1921, Nr. 1, p. 3.

²¹⁶ Citatos: Apie pulkų istoriją (Parinktos mintys). *Karys*, 1921, kovo 24, Nr. 12 (96), p. 137–138.

²¹⁷ K-r. K-s, K. Mūsų karo istorijos reikalai. *Karys*, 1921, gegužės 12, Nr. 19 (103), p. 213–214.

rinkti „viską, kas primena pirmus kariuomenės žygius“, faktiškai jau nebeveikia, ir pasiūlyta atnaujinti jų veiklą²¹⁸.

1922 m. *Karyje* rašyta, kad „metas jau rimčiau susidominti karo mokslu ir menu“²¹⁹, gana aiškiai išdėstyta, kodėl karo istorija tokia svarbi kariuomenei: „Teisingai ir tiksliai karo padėčiai suprasti reikalingas dar ir karo istorijos artimesnis pažinimas sąryšyje su karo mokslo teorija.“²²⁰ Įvardytos karo mokslų plėtojimo priemonės: 1) nuolatinė karininkų veikla šioje srityje: referatų rašymas, paskaitos, pranešimai karo istorijos temomis, karo žaidimai; 2) iniciatyva dalį karininkų algų skirti specialiam bibliotekų knygų karybos tematika fondui komplektuoti²²¹. 1923 m. akcentuota „karo mokslo bibliotekos“ svarba kariuomenei²²². 1924 m. Vyriausiojo štabo Karo mokslo skyrius išleido gen. Leono Radaus-Zenkavičiaus knygą apie Pirmąjį pasaulinį karą. Jos pratarmėje autorius lakoniškai nusakė karo istorijos reikšmę: „Iš karo dalykų ciklo vienintelė karo istorija rodo mums visų karo elementų suderintus veiksmus. Tik karo istorija gali atvaizduoti, kaip veikia, vykdam tam tikrus planus ir sumanymus, netikėtumas ir kiti nežinomieji veiksniai, kurių viršininkas negali laikyti save tinkamu savo pareigoms kare eiti, jei jis nėra nors bent kiek susipažinęs su karo istorija, o ypač su Didžiuoju karu.“ Knyga buvo skirta Lietuvos kariuomenės karininkams supažindinti su Pirmojo pasaulinio karo eiga ir naująja karine doktrina²²³. Generolas karo istorija rėmėsi ir 1922 m. parengtos karinės doktrinos tekste²²⁴.

1925 m. mjr. Romualdas Burokas²²⁵ skatino karininkus domėtis karo istorija, analizuoti ir lyginti žymiausius mūšius. Kartu apgailestavo, kad

²¹⁸ Juodvalkis, J. Reikėtų! *Karys*, 1927, vasario 1–8, Nr. 5 (401), p. 46.

²¹⁹ V. J. Pasirūpinkim savimi. *Karys*, 1922, lapkričio 30, Nr. 48 (184), p. 569.

²²⁰ V. Karo vadovybė. *Karys*, 1922, rugsėjo 15, Nr. 37 (173), p. 441.

²²¹ V. J. Pasirūpinkim savimi. *Karys*, 1922, lapkričio 30, Nr. 48 (184), p. 569.

²²² Karo mokslo skyrius, 1923 m. gegužės 5 d. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 65, l. 33.

²²³ Radaus-Zenkavičius, L. *Trumpas Didžiojo karo eskizas*. Kaunas, 1924, p. 2.

²²⁴ Jokubauskas, V. Pirmoji Lietuvos Respublikos kariuomenės karinė doktrina ir jos autorius [Radaus-Zenkavičius, L. Dėl karo doktrinos priėmimo Lietuvos kariuomenėj (dokumento publikacija)]. *Karo archyvas*, 2015, t. XXX, p. 176–237.

²²⁵ Tuo metu III karo apygardos štabo Rikiuotės dalies vyr. adjutantas, nuo 1925 m. balandžio 4 d. Generalinio štabo I skyriaus viršininkas, nuo 1926 m. tarnavo Karo mokslų valdyboje, 1926–1927 m. redagavo *Karį*.

Lietuvoje dar neparengta savo šalies karo istorija, nes tai esąs nepelningas, bet, karininko teigimu, kilnus ir reikalingas darbas²²⁶. Karininkams per atostogas buvo rekomenduojama rinkti medžiagą Lietuvos karo istorijos tematika²²⁷. 1927 m. buvo planuojama rengti kursus vyresniesiems karininkams – divizijų ir pulkų vadams ir jų padėjėjams, kitų karinių įs-taigų vadams, kur, be karo meno, strategijos, taktikos ir kitų disciplinų, būtų dėstoma ir karo istorija²²⁸. Kariniuose daliniuose buvo skaitomos paskaitos įvairiomis karo istorijos temomis²²⁹.

1926 m. Karo mokslo skyriaus viršininkas plk. ltn. Juozas Lanskoronskis rašė, kad taktika glaudžiai susijusi su karo istorija, jog ji svarbi ne tik kaip atskira karo mokslo disciplina, bet ir kaip priemonė karinėms operacijoms perprasti. Nuoseklus karo istorijos kursas suteikia žinių karybos išvadoms daryti, bet taktikos teorijos dėsnius irgi būtina iliustruoti istorijos pavyzdžiais. Sprendžiant tam tikras taktikos problemas (nagrinėjant gynybos, puolimo, atsitraukimo ir kt. ypatumus), mokymų su didesniais vienetais (pulkais) metu instruktoriams tenka remtis karo istorijos pavyzdžiais, juos gvildenant mokyti karininkus aiškinti operacijų aplinkybes ir daryti išvadas. Istorinis karinių operacijų nagrinėjimas duoda daugiausia naudos aiškinantis, koks yra ryšys tarp aplinkybių, sprendimo ir vykdymo būdų. Intelektualinio darbo procesas (sprendžiant įvairius uždavinius ir narinėjant istorijos faktus) leidžia išmokyti karius vadovautis „vadina-mąja pritaikomąja taktika, bet ne prirašytą bei šablonų taktika“.

²²⁶ Burokas, R. Naujieji norai. *Kardas*, 1925, sausio 15, Nr. 1 (1), p. 8.

²²⁷ Januška, V. Karininko darbas per atostogas. *Kardas*, 1926, birželio 20, Nr. 17 (41), p. 272.

²²⁸ Kursai vyresniesiems viršininkams. *Kardas*, 1926, lapkričio 20, Nr. 32 (56), p. 511.

²²⁹ 1927 m. kovo 8 d. po 7-ajame pėstininkų pulke Klaipėdoje, karininkų klube, plk. P. Genio skaitytos karo istorijos paskaitos „Rusų strategijos šansai 1914 m.“ teigta, kad „paskaita buvo labai turininga ir įdomi. Labai vaizdžiai buvo viskas nubraižyta schemeje. Smulkiai išnagrinėti visi rusų strategijos planai, kariuomenės paskirstymas, jų šansai, padarytos klaidos ir atskiri epizodai iš pradžios Didžiojo karo“: Gg. Mūsų kariuomenės gyvenimas. *Kardas*, 1927, kovo 20, Nr. 7–8 (67–68), p. 111. 1927 m. birželio 25 d. Klaipėdos įguloje mjr. Vladas Vanagas skaitė 2 val. paskaitą „Sorykamyšo operacija 1914 m. iš rusų-turkų karo“. Spaudoje teigta, kad „buvo išnagrinėti veiksmai abiejų kariaujančių pusių ir jų geros ir blogos pusės. Tokio turinio paskaitos labai naudingos ir pageidaujamos siekiant išvengti klaidų būsiančiuose karuose“: Nykštukas, J. Mūsų kariuomenės gyvenimas. *Kardas*, 1927, liepos 10, Nr. 19 (79), p. 273–274.

Taigi karo istorijai, studijuojant taktiką, skirtas išskirtinis dėmesys²³⁰.

1927 m. Kariuomenės centrinės bibliotekos viršininkas mjr. A. Ružancovas pabrėžė, kad karo istorija karininkams padeda plėsti savo akiratį, deramai suprasti ir įvertinti įvairius karo veiksmus. Daugybė Pirmojo pasaulinio ir Rusijos pilietinio karų metu sukauptų dokumentų gulėjo archyvuose. Nesant galimybės nuosekliai analizuoti XX a. pradžios karo istoriją, teko tenkintis atskiromis monografijomis ir kartu siekti kuo skubiau „paskelbti svarbiausių ir pamokomųjų operacijų“ tyrimus²³¹. 1928 m., agituojant karius rinkti karo istorijos medžiagą, rašyta, kad „kariuomenė, būdama labai svarbiu veiksmu tautos gyvenime, privalo turėti savo praeitųjų dienų išsamesnį pilną vaizdą“. Tikėtasi, kad kariuomenei surinkus pakankamai medžiagos ir profesionalūs istorikai imsis rašyti Lietuvos karo istoriją²³².

Lietuvos valstybingumo atkūrimo, o kartu ir kariuomenės dešimtmečio proga 1928 m. buvo išleista knyga Lietuvos nepriklausomybės 10-mečiui paminėti²³³ – *Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai: nuo seniausių laikų*, kurioje konstatuota, kad „sunku yra sudaryti gerą bendrą Lietuvos istorijos vadovėlį, tai dar sunkiau parašyti Lietuvos kariškosios istorijos vadovėlį“, nes nėra nė vieno Lietuvos karo istorijos vadovėlio ar ją apibendrinančio veikalo. Knygoje chronologine seka, be analizės, kritinio įvertinimo ir interpretacijų, remiantis šaltiniais, aprašyta Lietuvos (baltų genčių) karybos istorija nuo priešistorinių laikų iki XIII a. imtinai, o žemaičių atvejis – iki 1422 m. Melno taikos. Sudarytojas plk. Jonas Asevičius-Acukas pažymėjo, kad spėta parengti tekstus tik iki XIV a., nes knygos leidybą finansavo *Lietuvos nepriklausomybės atgijimo 10 metų sukaktuvėms ruošti vyriausiasis komitetas*, kuris reikalavo, kad leidinys būtų išleistas iki 1928 m. gegužės 15 d.²³⁴ Knygoje aprašyti sunkumai ir

²³⁰ Lanskoronskis. Aukštieji karininkų D. L. K. Vytauto kursai ir jų reikšmė mūsų kariuomenei. *Kardas*, 1926, rugsėjo 10, Nr. 25 (49), p. 387–388.

²³¹ R-as, A. Raštų apžvalga. *Kardas*, 1927, sausio 30, Nr. 3 (63), p. 59.

²³² Šipelis. Kary, būk istorijos medžiagos rinkėjas. *Karys*, 1928, gruodžio 17, Nr. 51 (499), p. 809.

²³³ A. R. Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai nuo seniausių laikų. *Karys*, 1928, gegužės 16–31, Nr. 21–22 (469–470), p. 432.

²³⁴ *Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai: nuo seniausių laikų*. Red. J. Acukas. Kaunas, 1928, p. 5–6.

karo istorijos tyrimų lygis puikiai iliustruoja padėtį praėjus 10 metų po nepriklausomybės ir kariuomenės atkūrimo.

Karo mokslų ir karo istorijos plėtrai labai pasitarnavo specializuotų tęstinių mokslo žurnalų leidyba. 1921 m. Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo Literatūros skyrius pradėjo leisti *Mūsų žinyną*²³⁵, kuris buvo „rimtas, grynai karo mokslo žurnalas“²³⁶. Iki 1940 m. buvo išleisti 38 tomai (184 numeriai). *Mūsų žinynas* buvo siunčiamas užsienio karo mokslo leidinių redakcijoms – 1932 m. į Estiją, Austriją, Čekoslovakiją, Vengriją, Vokietiją, Olandiją, Belgiją, Prancūziją, Rumuniją, Italiją, Latviją, Šveicariją, JAV, Jugoslaviją, SSRS, Bulgariją²³⁷. 1924 m. *Mūsų žinyną* karininkai galėjo įsigyti su 50 % nuolaida²³⁸. 1923 m. V. Steponaičio atestacijoje gen. L. Radus-Zenkavičius rašė, kad redaktoriaus dėka „karo žurnalas „Mūsų žinynas“ susilygino su geriausia Europos karo žurnalais“²³⁹. Karinė vadovybė siekė, kad ši karo mokslų leidinių prenumeruotų ir skaitytų visi rikiuotės karininkai²⁴⁰.

1924 m. planuota karo istorijai skirtą tęstinį leidinį pavadinti *Istorijos knygos*²⁴¹, tačiau 1925 m. buvo pradėtas leisti *Karo archyvas*. Išskirtini du leidybos etapai – 1925–1929 m. (išleisti 5 tomai) ir 1935–1940 m. (išleisti 7 tomai). Iš viso iki 1940 m. buvo išleista 12 tomų. *Karo archyvo* 1-ame tome, *Redakcijos žodyje*, rašoma, kad, atsikuriant Lietuvos kariuomenei, „remtasi Didžiojo karo patyrimais ir pamokymais. Iš kitos pusės, teko taikintis ir grynai vietos, Lietuvos, reikalavimams. Čia ir iškilo savosios kariuomenės istorijos tradicijos klausimas“. Pažymėta, kad „Lietuvos karo istorijos tyrinėtojų padėtis nėra lengva“²⁴². XX a. 4-ojo dešimtmečio

²³⁵ 1936 m. kovo viduryje buvo išleistas 132-asis numeris, leidinio tiražas svyravo nuo 1 000 egz. 1924–1932 m. iki 2 600 egz. 1921 m., iš viso per 15 metų buvo išspausdintas 154 691 leidinio egz.: „Mūsų Žinyno“ 15 metų sukaktuvės. *Karys*, 1936, kovo 12, Nr. 11 (886), p. 253.

²³⁶ Leitenantas. Svarbiu, bet užimtu klausimu. *Karys*, 1923, sausio 12–19, Nr. 2, p. 20.

²³⁷ 1932 m. *Mūsų žinyno* kareivių, karininkų bibliotekų ir užsienio redakcijų adresai. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 141, l. 306–307.

²³⁸ Karo mokslo skyrius, 1924 m. spalio 23 d. *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 65, l. 50.

²³⁹ Atestacija, 1923 m. sausio 17 d. *LCVA*, f. 930, ap. 8, b. 288, apv. l. 57.

²⁴⁰ Kariuomenės štabas, 1938 m. vasario 15 d. *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 630, l. 20.

²⁴¹ KMD Centro valdybai, 1924 m. rugpjūčio 14 d. *LCVA*, f. 889, ap. 1, b. 22, l. 102.

²⁴² Redakcijos žodis. *Karo archyvas*, 1925, t. I, p. 1.

pabaigoje istorikai J. Matusas ir Z. Ivinskis *Karo archyvą* įvardijo kaip vieną iš kelių istorijos žurnalų, leistų tarpukariu²⁴³. Jo pobūdį 1940 m. atskleidė V. Steponaitis, *Karo archyvo* 13 tomo sudarytojas, kuris P. Lukauskaitei-Jasaitienei rašė, jog laukia jos atsiminimų, kad galėtų publikuoti, ir apdairiai nurodė: „Dydžiu prašau nesivaržyti. Juo daugiau smulkmenų, net dokumentų (jei yra), juo geriau.“²⁴⁴

Tačiau šis karo istorijai skirtas tęstinis leidinys nėjo periodiškai, nes susidurta su lėšų stygiumi. 1925 m. V. Steponaitis raportavo, kad *Mūsų žinyne* netilpo visa gauta medžiaga, todėl įkurtas *Karo archyvas* – naujas, „nereguliariai einas periodiškas leidinys“, kuriame, „kol Lietuvoje nėra specialiai istorijai skirto laikraščio, „Karo archyve“ bus duodama vietos ir bendros Lietuvos istorijos rašiniams. Šiaip gi „Karo archyvas“ skirtas tik Lietuvos karo istorijos medžiagai rinkti“²⁴⁵. Ant raporto Vyriausiojo štabo viršininkas plk. lt. Jonas Gričius 1925 m. sausio 20 d. užrašė: „Iš kur imsit lėšas? Prašau mane asmeniniai referuoti klausimą. Ar negalima esamąją medžiagą patalpinti trijuose periodiniuose kariškuose leidiniuose? Tuo labiau kad tos medžiagos labai mažai turite“, o sausio 22 d. – rezoliuciją: „Sutinka.“²⁴⁶

1928 m. Vyriausiojo štabo Karo mokslo valdybos viršininko gen. št. plk. Vlodo Skorupskio nurodymu, atsižvelgiant į karo istorijos svarbą karininkams ir siekiant, kad *Mūsų žinynas* „būtų įdomesnis ir naudingesnis skaitytojams [1927 m. jų buvo 489], prie jo programos dar pridėdamas labai svarbus dalykas – karo istorija, kuriai ligi šiol atstovavo „Karo archyvas“. Pastarasis dėl brangumo buvo sunkiai prieinamas karininkams, todėl ir karo istorija jiems buvo pasidariusi tolimesnė. Kad karininkai galėtų lengviau lavintis ir istorijos srity, „Karo archyvas“ su visa savo programa įjungiamas į „Mūsų žinyną“²⁴⁷. Taigi publikacijos karo istorijos tema buvo nukreiptos į *Mūsų žinyną*, tačiau specializuoto karo istorijos leidinio – *Karo archyvo* – leidybos klausimas iš dienotvarkės ne-

²⁴³ Gieda, A. *Istoriografija ir visuomenė: istorika, istoriko profesijos ir istorinės kultūros aspektai Lietuvoje 1904–1940 m.* [daktaro disertacija]. Vilnius, 2013, p. 277–279.

²⁴⁴ Steponaičio 1940 m. sausio 31 d. laiškas. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 242, l. 48.

²⁴⁵ Mjr. V. Steponaičio 1925 m. sausio 10 d. raportas. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 75, l. 23.

²⁴⁶ Ten pat, l. 24.

²⁴⁷ Vyriausiojo štabo valdyba, 1928 m. sausio 12 d. LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 138, l. 1.

dingo. 1932 m. V. Steponaitis dėl pastarojo leidybos kreipėsi į Vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininką plk. Juozą Šaraušką. Jis konstatavo, kad *Mūsų žinynas* yra vienintelis Lietuvoje leidinys, kuriame „tenka paliesti visų ginklų rūšių teorijos klausimus“, o karo istorijai ir atsiminimams jame vietos nelieta, nes prioritetas – straipsniai karo „teorijos klausimais“, ir paprašė leidimo išleisti naują *Karo archyvo* tomą, iš *Mūsų žinynui* skirtų lėšų paėmus 6 500–8 000 Lt. Tačiau rezoliucijoje buvo parašyta: „Dėlei lėšų stokos šiais metais „Karo archyvą“ leisti negalima bus.“²⁴⁸

Minėtuose leidiniuose buvo plačios galimybės skelbti aktualius verstinius užsienio autorių straipsnius, taip pat Lietuvos tyrėjų darbus, atsiminimus ir kitus šaltinius.

1925 m. KMD iniciatyva pradėtas leisti *Kardas*, vadintas karininkų laikraščiu. Jis buvo „panašus į specializuotą karininkų švietimo žurnalą“. Daugelyje jo publikacijų pabrėžta mokslo naujovių, šviečiamojo darbo kariuomenėje svarba. Periodiniame leidinyje pradėtos skelbti ir publikacijos istorijos temomis, aptarti istorinės medžiagos kaupimo ypatumai²⁴⁹.

Karo istorijos temomis rašyta ir kituose kariniuose periodiniuose leidiniuose. Per pirmuosius 15 leidybos metų *Karyje* buvo išspausdinta per 560 šios tematikos straipsnių²⁵⁰. Tačiau tokio pobūdžio tekstai buvo spausdinami ir kituose kariniuose leidiniuose. Iki 1940 m. visuose periodiniuose kariniuose leidiniuose straipsnių karo istorijos temomis buvo paskelbta gerokai daugiau, tačiau dažnai tai buvo populiarūs tekstukai, o ne konceptualūs akademiniai tyrimai, paremti nuodugnia analize.

III.

Istorikui, ieškant atsakymų į išsikeltus klausimus, sprendžiant aktualias historiografijai ar visuomenei problemas, svarbu ne tik surinkti ir susisteminti medžiagą (nors tai irgi tam tikrų specialių įgūdžių reikalaujanti

²⁴⁸ Plk. lt. V. Steponaičio 1932 m. kovo 31 d. raportas. LCVA, f. 929, ap. 6, b. 141, l. 201.

²⁴⁹ Juzefovičius, R. Istorinė švietėjiška Karo mokslų draugijos veikla 1923–1933. *Karo archyvas*, 2002, t. XVII, p. 185–186.

²⁵⁰ Ružancovas, A. Mūsų karų ir kariuomenės istorija „Karyje“ (1919–1934 metų bibliografija). *Kario priedas* Nr. 21. *Karys*, 1934, gegužės 24, Nr. 21 (792), p. 1–16.

veikla), „viską“ smulkiai aprašyti, bet ir „prakalbinti šaltinius“, t. y. nuspręsti, kas ir kaip bus daroma su sukauptų empirinių duomenų bagažu, kokia bus tyrimo metodologinė prieiga ir kokios jai įgyvendinti pasitelkiamos priemonės. Dažnai į šiuos klausimus daug geriau atsakyti padeda praktinė patirtis nei teoriniai veikalai ir įvairios metodologinės rekomendacijos, tačiau be jų gali tekti „išradinėti dviračią“. Tarpukariu diskutuota istorijos mokslo metodologijos klausimais, analizuotos istorijos mokslo raidos kryptys²⁵¹ ir t. t., išdėstyti mokslinio darbo metodikos pagrindai²⁵². Plačiau istorijos metodologijas tarpukario Lietuvoje yra aptarę istorikai A. Ragauskas²⁵³ ir P. Lasinskas²⁵⁴. O apskritai „XX a. trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių lietuviškoji istoriografija išgyveno neabejotiną kiekybinį ir kokybinį šuolį“²⁵⁵.

Tarpukariu Lietuvos istorikai akcentavo etnocentrinę istorijos ty-

²⁵¹ Jakštas, A. Kas yra istorija. *Ateitis*, 1926, rugsėjis–spalis, Nr. 9–10, p. 439–445; Totoraitis, J. *Istorijos metodologijos užrašai. Paskaitos, skaitytos 1929 metų pavasario semestre Lietuvos universitete*. Kaunas, 1929; Karsavinas, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929; Karsavinas, L. P. Istorijos mokslo krizė. *Vairas*, 1930, balandis, Nr. 4, p. 8–14; Štuopis, P. Mūsų istorija. *Naujoji Romuva*, 1931, gegužės 17, Nr. 20, p. 468–470; Jakštas, J. Istorijos mokslas ir gyvenimas. *Vairas*, 1932, spalio, t. VI, Nr. 10, p. 84–88; Jakštas, J. Vertybės istorijoje. *Vairas*, 1934, liepa, t. XI, Nr. 7, p. 257–266; Ivinskis, Z. Lietuvos praeities ir dabarties kryžkelės. *Naujoji Romuva*, 1933, kovo 26, Nr. 117, p. 289–291; Štuopis, P. Tautinės istorikų pareigos. *Akademikas*, 1933, gruodžio 1, Nr. 16, p. 307–309; Ivinskis, Z. Lietuvos istorijos problemos. *Naujoji Romuva*, 1935, kovo 31, Nr. 12–13 (220–221), p. 288–292; Stein, A. Istorijos mokslo krizė. *Vairas*, 1936, liepa–rugsėjis, Nr. 7–8, p. 737–745; Matusas, J. Kiek pažengė Lietuvos istorijos mokslas. *Pasaulio lietuvis*, 1938, balandžio 1, Nr. 7 (10), p. 147–148; Valiukėnas, A. Mūsų istorijos vertinimo reikalai. *Akademikas*, 1938, birželio 15, Nr. 11–12, p. 247–249; Jakštas, J. Istorijos mokymo tikslai. *Židinys*, 1939, sausis, t. XXIX, Nr. 1, p. 71–80; P. J. Istorikas istorijoje. *Židinys*, 1939, gruodis, t. XXX, Nr. 12, p. 725–727; Ivinskis, Z. Aktualieji mūsų praeities klausimai ir jų įtaka dabarčiai. *Kardas*, 1939, birželio 15, Nr. 12 (314), p. 316–325.

²⁵² Šalkauskis, S. Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai. *Židinys*, 1926, t. III, Nr. 1–2, p. 57–77; t. III, Nr. 3, p. 157–175; t. III, Nr. 4, p. 227–247; t. III, Nr. 5, p. 313–333; t. III, Nr. 6–7, p. 458–477; t. IV, Nr. 8–9, p. 61–68; t. IV, Nr. 12, p. 326–347.

²⁵³ Ragauskas, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2001, t. XIX, p. 59–70.

²⁵⁴ Lasinskas, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004.

²⁵⁵ Gieda, A. *Istoriografija ir visuomenė: istorika, istoriko profesijos ir istorinės kultūros aspektai Lietuvoje 1904–1940 m.* [daktaro disertacija]. Vilnius, 2013, p. 404.

rimų prieigą. Petras Klimas pabrėžė, kad „statyti Lietuvos valstybę be istorinės Lietuvos individualybės pažinimo reikštų eiti pusiau užrištomis akimis į tikslą, kurio ne tik neprimatai, bet ir neprijauti“²⁵⁶. 1932 m. Adolfas Šapoka paskelbė plačiai žinomą tezę apie būtinybę „rasti lietuvius Lietuvos istorijoje“²⁵⁷. 1933 m. Povilas Štuopis pažėrė kritikos, kad „per 16 nepriklausomybės metų jaunoji Lietuva nesusirado nė vieno istoriko, kuris būtų teikęsis padovanoti savo tėvynei gražią rašytinę jos istoriją“, o jei „panorėsi pažinti Lietuvos praeitį, tai lietuvių kalbos tau nereikės“, nes, net norint „sužinoti, ką apie mūsų Aistuvą rašo savo disertacijose ir mūsų jaunieji istorijos daktarai“, reikia vokiečių kalbos ir t. t.²⁵⁸ 1935 m. J. Matusas rašė, kad, paanalizavus kaimyninių didžiųjų valstybių istorijos mokslą, galima „įsitikinti, kad jis aiškiai remia savo krašto plačiai supratą tautinę politiką. Iš to savaime aiškūs mūsų istorijos uždaviniai. Ji turi siekti objektyvios tiesos, bet turi būti aiškiai lietuviška. Būtinai reikalingas mūsų istorijos mokslui turėti galvoje visas gyvąsias istorines tautines problemas“, t. y. uniją su Lenkija ir Mažosios Lietuvos gyventojų lietuvių kilmę bei paplitimo arealą²⁵⁹. Kita vertus, Z. Ivinskis kūrė kitokią koncepciją, pagal kurią pirmiausia būtų nustatoma Lietuvos istorijos vieta Europos istorijoje, nes kitaip „Lietuvos istorija išeina lyg kokia sala visuotinės istorijos jūroje“, taigi rėmė 1919 m. Stasio Šalkausko iškeltą Lietuvos „ant Rytų bei Vakarų“ koncepciją. Anot Alfredo Bumblausko, Z. Ivinskis „formulavo europocentristinę Lietuvos istorijos sampratą“²⁶⁰. Istoriko Vinco Trumpos nuomone, tarpukariu Lietuvoje menkai analizuotos istorijos filosofijos ir metodologijos problemos, o visuomenėje būta nuomonių, kad

²⁵⁶ Klimas, P. Senovės tyrimo uždaviniai ir keliai. *Mūsų senovė*, 1921, Nr. 1, p. 5.

²⁵⁷ Šapoka, A. Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje. *Naujoji Romuva*, 1932, gegužės 22, Nr. 21 (73), p. 481–482; Apie „lietuvių paieškų istorijoje“ tarpukariu problemą taip pat žr.: Selenis, V. Apie „lietuvių ieškojimą Lietuvos istorijoje“ ir tautinę politiką. *Kultūros barai*, 2009, Nr. 6, p. 26–30.

²⁵⁸ Štuopis, P. Tautinės istorikų pareigos. *Akademikas*, 1933, gruodžio 1, Nr. 16, p. 307.

²⁵⁹ Matusas, J. Istorijos mokslas ir tautinė politika. *Vairas*, 1935, gruodis, t. XV, Nr. 12, p. 394–395.

²⁶⁰ Bumblauskas, A. Z. Ivinskis ir Lietuvos istoriografijos paradigmos. *Kultūros barai*, 1992, Nr. 3, p. 10–13. Plačiau apie Z. Ivinskio požiūrį į istorijos tyrimus ir jo koncepcijas žr.: Bumblauskas, A. Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos. *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, Nr. 4, p. 14–34.

netikslinga skirti finansavimą istorikų mokslinei veiklai, leisti istorijos veikalus ir išlaikyti Istorijos katedrą universitete²⁶¹. Pastaroji tendencija (apskritai rodanti požiūrį į socialinius ir humanitarinius mokslus) aktuali ir XXI a. Lietuvai²⁶².

Karo istorijos srityje, be bendrų istorijos mokslo metodologinių rekomendacijų ir tyrimo krypčių, pateikta nemažai metodinių patarimų ir nurodymų, pavyzdžių, kaip dirbti mokslinį darbą. Tačiau stokota kvalifikuotų istorikų, galinčių tinkamai atlikti karo istorijos tyrimus, rašyti dalinių istorijai skirtas monografijas, todėl pirmasis uždavinys buvo rinkti joms medžiagą. Siūlyta rengti ir leisti specialius dalinių istorijos vadovėlius, kuriuose būtų pateikti svarbiausi faktai, mūšių, kuriuose karinis vienetas dalyvavo, schemas²⁶³. Pastebėta, kad rašant pulkų istorijas reikia aptarti ir bendrą istorinį kontekstą, tokiose knygose turėjo būti analizuojamos dalinių karinės operacijos, tačiau kartu įvertinami ir kiti dalinių veikė veiksniai – jo organizacija, santykiai su visuomene ir t. t.²⁶⁴ 1923 m. ltn. Petras Biržys spaudoje, pabrėžęs, kad dalinio istoriją parašyti gali ne kiekvienas, bet medžiagą gali rinkti visi, išdėstė rekomendacijas, kaip klasifikuoti istorinę dalinių medžiagą²⁶⁵. Jomis vadovautis siūlė ir KMD istorijos sekcijos nariai.

1926 m. sausio–vasario mėn. KMD istorijos sekcijos nutarimu mjr.

²⁶¹ Trumpa, V. *Savosios istorijos keliais*. Kaunas, 1937, p. 4.

²⁶² Plačiau žr.: Gedutis, A.; Kraniauskas, L. *Socialinių ir humanitarinių mokslų vertinimo praktikos Lietuvoje*. Klaipėda, 2013. Lietuvos mokslo taryba 2016 m. skyrė lėšų projektui *Humanitarinių mokslų reikšmė: globalūs argumentai ir lituanistinė specifika*, kurio metu filosofai dr. Kęstutis Kirtiklis ir dr. Aldis Gedutis nagrinėjo „humanitarinių mokslų reikšmės, vertės ir naudos klausimus globalaus ir lituanistinio diskursų sandūroje“: Kartu su rudeniu... [2016 09 08]. < <http://www.ku.lt/smf/2016/09/07/kartu-su-rudeniu-i-ku-socialiniu-pokyciu-studiju-centra-atkeliauja-nauji-mokslo-projektai-ir-iniciatyvos/> >.

²⁶³ Keblaitis, A. Dalių istorijų reikalu. *Kardas*, 1934, spalio 15, Nr. 20 (197), p. 397–398.

²⁶⁴ Ž. L. Dėl pulkų istorijų rašymo metodų. *Kardas*, 1934, rugsėjo 15, Nr. 18 (195), p. 357.

²⁶⁵ 1) Dalies užgimimas, atsiradimas. 2) Pirmi savanoriai arba mobilizuotieji. 3) Dalies pavadinimas – krikštas. 4) Skaičius žmonių – dalies jėgos. 8) Dalies vadai. 6) Stovyklos vieta. 7) Ginklai, amunicija, maistas. 8) Operacijos. 9) Laimėjimai ir nepasisekimai. Auksos. 10) Poilsiai ir rezervai. 11) Pulko ligoninė. Gydytojai, jų darbai. 12) Pulko teismas. 13) Kultūros ir švietimo komisija. 14) Žuvusių pulko karių sąrašas. 15) Pulko karininkų, karo valdininkų, karo gydytojų, karo kapelionų sąrašas: Biržys, P. Pulko istorija. *Karys*, 1923, rugsėjo 20–26, Nr. 38 (226), p. 425–426.

P. Ruseckas paskelbė rekomendacijas rašantiems karinių dalinių istorijas ir atsiminimus. Jis pažymėjo, kad „dalių istorijos rašymo toliau atidėti negalima ir nėra reikalo“, nes kariuomenė 1923 m. buvo reorganizuota į taikos meto kariuomenę, o tai sudaro puikias sąlygas dirbti ši darbą, kadangi „istoriją rašyti ypač patogiu, kai prie jos rašymo gali prisidėti jos dalyviai“. Buvo išskirti trys etapai: 1) pasiruošimo darbui – susipažinimas su Lietuvos istorija ir karo istorijos historiografija; 2) medžiagos rinkimas – istoriografinės ir šaltinių, susipažįstant su kariuomenės įsakymais ir veiksmy „reliacijomis“, kartografinė medžiaga, memuaristika; 3) medžiagos sisteminimas ir istorijos rašymas, laikantis šios sistemos: a) kariuomenės kūrimas Vilniuje iki pasitraukimo į Kauną, b) karas su bolševikais (iki 1920 m. sausio), c) karas su bermontininkais (iki 1919 m. gruodžio 15 d.), d) santykiai ir karas su Lenkija. Taigi siūlyta probleminio tyrimo prieiga, pažymint, kad „ne visuomet galima bus ją suskirstyti čia paduota sistema, bet reikės rašyti iš dalies ar vien chronologijos tvarka“. Taigi aiškiai atskirtos probleminio ir chronologinio tyrimo metodologinės priegos galimybės, pirmenybę teikiant pirmajam²⁶⁶. Siekiant išvengti klaidų ir netikslumų, siūlyta recenzavimo ir viešo aprobavimo sistema – „duoti perskaityti vienam kitam karininkui, kuris galėtų klaidas pastebėti ar atitaisyti, o paskui reikia pačiam paskaityti, dar ir visiems dalies karininkams jų debatams“. Buvo pabrėžiama atsiminimų svarba rengiant karo istorijos monografijas, rašantiems atsiminimus siūlyta laikytis istorijos darbo rašymo metodinių patarimų, paliekant daugiau laisvės atsiminimų autoriams²⁶⁷. Apibendrinamas rekomendacijas rašantiems karo istoriją ir atsiminimus, P. Ruseckas teigė, kad „darbas čia siūlomas didelis ir sudėtingas, bet gyvas, įdomus ir mums brangus. Jei jį apsiimsime dirbti – padarysime visai lengvai, nes kiekvienas dirbs tik savo dalį, kuri yra ne didžiausia ir ne sunkiausia. Todėl kiekvienas tą savo darbo dalį tegul ir atlieka“²⁶⁸.

1926 m. buvo pranešta, kad „istorijos sekcija šiokių tokių nurodymų paruošė; tai buvo paskelbta *Karde* ir bus daugiau skelbiama. Apie me-

²⁶⁶ Ruseckas, P. Dėl dalių istorijos ir atsiminimų rašymo. *Kardas*, 1926, sausio 30, Nr. 3 (27), p. 39–41.

²⁶⁷ Ruseckas, P. Dėl dalių istorijos ir atsiminimų rašymo. *Kardas*, 1926, vasario 10, Nr. 4 (28), p. 54.

²⁶⁸ Ten pat, p. 56.

džiagos karo istorijai rinkimą daug nurodymų duoda mjr. Tarasenka²⁶⁹. 1927 m. *Mūsų žinyne* buvo perspausdintas rusų generolo Andrejaus Zajončkovskio²⁷⁰ straipsnis apie karo istorijos tyrimų metodiką, skaitytojams pabrėžiant, kad „karo istorijos tyrinėjimo metodikos klausimas yra aktualus ir mums [Lietuvai – V. J.]“. Šio generolo teigimu, kariuomenei būtina nurodyti vystimosi kryptį, tačiau tai galima padaryti tik remiantis karine patirtimi – istorija, o jos įgyti „galima tik per karą, kuris kainuoja ne tik šimtus milijonų, bet tada iškyla tautos gyvavimo ar negyvavimo klausimai. Štai kodėl mes turime būti atsargūs su išvadomis ir tas išvadas galime daryti tik pasirėmę praeities ir dabarties patyrimu“. Buvo įvardyti trys karo istorijos tyrimo etapai: 1) faktinės medžiagos išdėstymas; 2) medžiagos analizė ir išvadų pateikimas; 3) turimų išvadų pritaikymas esamuoju laiku. Konstatuota, kad, remiantis visapusiška faktine medžiaga, „daromos išvados šiai dienai ir netolimai ateičiai“. Autorius glaustai aptarė karo istorijos tyrimo eigą nuo medžiagos rinkimo, klasifikavimo iki tyrimo ribų apibrėžimo. Be to, padarė išvadą, kad „karo istorija yra grioždiška, tokių knygų mažai kas teperka, jos komercijos nėra eiklios, bet be tinkamo karo istorijos plėtojimo karybos negalima pastatyti ant tinkamo pagrindo“²⁷¹. Ši problema išlieka aktuali ir yra susijusi su karo kaip reiškinio daugiapusiškumu ir sudėtingumu, todėl tokio pobūdžio tyrimai turi aprėpti labai daug smulkmenų (pvz., geografinės ir gamtines sąlygas, pajėgų sudėtį, jų moralę, aprūpinimą, vietos gyventojų veiksnį, dalinių judėjimo kryptis ir tempą, užimamas pozicijas ir t. t.), priešingu atveju nebus įmanoma pateikti ateities karininkams, planuosiantiems karo veiksmus, vertingos analizės. Todėl nuolatos tenka ieškoti pusiausvyros tarp sintezės ir empirinių tyrimų. J. G. B. Droysenas pažymėjo, kad 1870–1871 m. Prancūzijos–Prūsijos karas buvo geriausiai istorijoje dokumentuotas karas ir tai Vokietijos generaliniam štabui leido parengti

²⁶⁹ Januška, V. Karininko darbas per atostogas. *Kardas*, 1926, birželio 20, Nr. 17 (41), p. 272.

²⁷⁰ Rusijos imperijos ir SSRS generolas, karo istorikas ir teoretikas (Андрей Медардович Зайончковский, 1862–1926 m., iki mirties buvo M. V. Frunzės karo akademijos profesorius).

²⁷¹ Zajončkovskis, A. Metodika karo istorijai tyrinėti. *Mūsų žinynas*, 1927, t. XII, Nr. 36, p. 314–320.

labai išsamią jo istoriją, tačiau, nepaisant to, daugybė faktų liko nepanaudoti, nes daug karininkų žuvo, nespėję parašyti raportų, ir t. t. Todėl tik susipažinus su turima medžiaga, kritiškai ją įvertinus, galima įvardyti problemas, ieškoti atsakymų į iškeltus klausimus²⁷², nes aprėpti visų detalių neįmanoma, net tikslingai to siekiant karo istorijos (operacijų ir taktikos) tyrimo metu.

XX a. 3-iajame dešimtmetyje daliniuose veikė 4 asmenų karo istorijos komisijos, be to, buvo paskirti karininkai dalinio istorijai rašyti. Juos būtų galima vadinti metraštininkais. Tačiau 1926 m. atkreiptas dėmesys į tai, kad karo ir kariuomenės istorija – tai du skirtingi dalykai, taigi ir šių komisijų, kaip ir dalinių metraštininkų, funkcijos yra skirtingos, nors dažnai suvokiamos kaip identiškos. Rekomendacijose išsamiau paaiškinta, kad „karo istorija yra neįmanoma, net pradėti rašyti, be kariuomenės istorijos. Kariuomenės istorija turėtų būti daugiau albuminio pobūdžio. Joje turi būti teisingai, tikrai ir smulkiai surašyti visi kariuomenės įvykiai. Tie įvykiai turi būti iliustruoti piešiniais ir fotografijomis. Ypatingo dėmesio reikia kreipti į dalių operacijas, kariuomenės teismą, karo komendantūras. <...> Tiksliai turėdami kariuomenės istoriją, galime imtis rašyti karo istoriją. Lietuvos karo istorijos uždavinys – apibūdinti visapusiškai karą, jo priežastis, jo eigą, laimėjimą ar nepasisekimą. Todėl skubus ir neatidėliotinas reikalas pirmučiausia surinkti medžiagą ir parašyti pulkų ir kariuomenės istoriją“.

Konstatuota, kad esama padėtis netoleruotina, nes per ketverius metus dalinių metraštininkai ir karo istorijos komisijos nieko apčiuopiamo nenuveikė. Siūlyta paskirti karininką, kuris rinktų kariuomenės istorijos medžiagą ir palaikytų ryšį su dalinių metraštininkais²⁷³.

1927 m. *Mūsų žinyne* išspausdintame verstiniame straipsnyje aptarta istorizmo reikšmė atliekant karo istorijos tyrimus, teigiant, kad „istorizmas neduoda karo minčiai sustingti, apsitraukti neveiklumo rūdimis“²⁷⁴. 1928 m. buvo išverstas ir kariuomenės leistame karo mokslo ir istorijos žurnale *Mūsų žinynas* publikuotas karybos teoretiko, Rusijos (SSRS)

²⁷² Дройзен, И. Г. *Историка*. Санкт-Петербург, 2004, с. 224.

²⁷³ Biržys. Karo ir kariuomenės istorija. *Karys*, 1926, spalio 13–19, Nr. 42 (386), p. 349–350.

²⁷⁴ Toporkov. Istorizmas ir karo dalykai. *Mūsų žinynas*, 1927, t. XII, Nr. 35, p. 164–173.

gen. Aleksandro Svechino tektas apie karo istorijos tyrimus, kuriame teigiama:

„Iš istoriko reikalaujame drąsios, naujos ir mūs liečiančios minties net ir tada, kada kalbėsime apie senovės Graikiją ar Romą. <...> Pasiruošimas karui, ar jis lies kuopos pasiruošimą, ar visos valstybės pasiruošimas yra pagrįstas mūsų žiniomis apie buvusius karus. <...> Visų karo dalykų pagrindas – istorija. Kai kada mums atrodo, būk mūsų statutai, mūsų operacijų ir taktiškų darbų tyrinėjimai yra savistovaus, racionalaus mąstymo vaisius. Ši iliuzija ypatingai didėja, jei tas darbas neina savarankiškai, bet yra kompiliuojamas ir varomas, mokantis iš kitų kariuomenių. <...> Dabar evoliucija eina greitu tempu. Ir jei atsisakytume tyrinėti savo istoriją, tai tektų šauktis „variagų“ pagalbos ir griebtis svetimos karo literatūros vertimų. Ignoruodami istorijos tyrinėjimą ir originalius karo istorijos darbus mes netoli tenuėitume. Labai atsiliko panašūs karybos aiškintojai, kurie, skolindamiesi iš kitų, nurodinėja taktikos ir operacijų reorganizacijos būtinumą. Atsisakydami savarankiško istorijos patyrimų svarstymo, būtina pavėluotai kartosime tą, ką daro mūsų priešai, o kartodami nedarysime pažangos nei politikoj, nei ekonomikoj, o tuo labiau karyboj. <...> Karo istorijos darbai reikalingi kariuomenės mokytojams ir kūrėjams, nes jie geriau paruoš karui ir bus geriau suprasti ir savo mokinių.“²⁷⁵

Taigi karo istorija ir jos išmanymas turėtų užkardyti galimas klaidas, nes padeda įvertinti, kaip gali būti įgyvendinti praktiškai vienokie ar kiti sprendimai ir kokią sukelti sąjungininkų ir priešų reakciją, pagaliau kaip elgsis savos karinės pajėgos ir piliečiai, susidūrę su tam tikrais iššūkiais ir grėsmėmis. Daugumai žinoma, kad didžiausias menas karyboje – gebėjimas mokyti iš priešo klaidų, todėl ir karo istorijos tyrimai turi apimti ne tik „savo“, bet ir eventualių priešų patirtį. Tai turėtų būti aksioma apsibrėžiant karo istorijos tyrimų metodologines prieigas. Analizuojant „savų“ pajėgų veiksmus kartu būtina perprasti ir priešų veikimą laikantis jau minėto „homeriškojo nešališkumo“.

1936 m. *Mūsų žinyne* buvo paskelbtas iš prancūzų kalbos išverstas plk. Alberto Grasseto 1928 m. straipsnis su metodiniais nurodymais, kaip rašyti kautynių monografiją. Jis aptarė karo istorijos reikšmę, monografijos

²⁷⁵ Svečin, A. Karo istorijos tyrinėjimas (iš rusų kalbos vertė R. Burokas). *Mūsų žinynas*, 1928, t. XIV, Nr. 41, p. 155, 157, 158.

autoriui svarbias profesines kompetencijas, kritiškai pažvelgė į atsiminimus rašančiojo gebėjimą atsiriboti ir objektyviai įvertinti padėtį. Pateikė patarimų, kaip rinkti ir klasifikuoti medžiagą, atkreipė dėmesį į būtinybę kritiškai vertinti faktus ir neskubėti daryti išvadų neturint tikslaus įvykių vaizdo. Siūlė tekstą suredaguoti taip, kad jis būtų kuo patrauklesnis skaitytojui. Pulkininko nuomone, „vienintelis metodas“, kuris gali padaryti kautynių monografijas naudingas, – tai „viską – save ir laiką – pašvęsti teisybės ieškojimui“ ir nepamiršti svarbiausios sąlygos, – kad „istoriniai kūriniai turi būti rašomi savanorių su pamėgimu“, t. y. atmetę galimybę tarnyboje kažkam nurodyti imtis karo istorijos tyrimo ir rašymo²⁷⁶.

1936 m. Kariuomenės štabo Karo istorijos dalis pateikė rekomendacijas, kaip rašantieji atsiminimus turėtų aprašyti kautynes. Tekste turėtų būti nurodyta: a) vietovės ypatybės, turėjusios reikšmės veiksams; b) su kokiais daliniais ir kada teko veikti; c) savo pajėgų padėtis, dalių sudėtis, materialinė ir moralinė būklė, aprūpinimo ir tiekimo tvarka, ypatumai; d) žinios apie priešą, kaip jos buvo renkamos ir tikrinamos; e) kokie buvo gauti aukštesniosios vadovybės įsakymai ir direktyvos; f) kada, kokiomis sąlygomis teko priimti sprendimus, duoti įsakymus, koks buvo jų turinys; g) aprašyti operacijos eigą, priežastis ir duotų įsakymų vykdymo padarinius; h) kokia buvo gyventojų (šaulių, partizanų, šnipų) pozicija ir veikla, kokią įtaką tai padarė karinei operacijai; i) atsiminimų autoriaus subjektyvios išvados. Aprašant kariuomenės dalinių, štabų ir įstaigų formavimą turėjo būti nurodyta: a) kieno ir kokiais įsakymais remiantis pradėtas formavimas; b) bendradarbiai ir materialinis įstaigos aprūpinimas; c) veiksniai, trukdę dirbti, priešų įtaka; d) suformuoto vieneto veiklos chronologinės ribos²⁷⁷.

1938 m. *Mūsų žinyne* buvo paskelbtas išsamus karo mokslo tyrimų vykdymo planas, pažymint, kad karo meną galime pažinti tik lygindami jį su praėjusių laikų patirtimi. O tam būtina atlikti mokslinį istorijos tyrimą. Plane nurodyti trys klasikiniai tyrimo etapai: 1) medžiagos rinkimas; 2) jos apdorojimas ir 3) darbo sintezė, kuri įvardyta kaip mokslinio dar-

²⁷⁶ Grasset, plk. Kaip rašyti kautynių monografiją. Comment mettre sur pied la monographie de combat (iš prancūzų kalbos vertė kpt. Šalkauskas). *Mūsų žinynas*, 1936, t. XXX, Nr. 134, p. 462–473.

²⁷⁷ Nurodymai atsiminimus rašantiems. *Kardas*, 1936, liepos 15, Nr. 14 (243), p. 390.

bo esmė, pateikiant individualius vertinimus. Pabrėžta, kad karo istorijos darbuose būtina „tiksliai nustatyti atskirus istoriškus faktus ir jų savitarpę priklausomybę bei ryšį“. Pažymėta, kad strategijos ir taktikos tyrimuose, remiantis istorijos analize, svarbu atskleisti pagrindinius „karinės veiklos principus, jų priklausomybę nuo įvairių socialinių, psichologinių ir techninių faktorių“²⁷⁸.

1938 m. išdėstytas ir Lietuvos kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus Karo istorijos dalies požiūris į karo istorijos tyrimus ir jų įtaką nacionalinei karybai:

„Jokiu būdu negalima manyti, kad istorija yra nukreipta tik į praeitį. Istorija nėra vien tik mąstymas apie praeitį, bet teisingai suprastas istorijos mokslas apima dabartį ir ateitį. Klaidinga būtų mokyti karybos vien tik iš karų istorijos, nes taktika, strategija ir karo technika nuolatosis kinta, bet vis dėlto patys pagrindiniai karybos principai palieka tie patys. Karo istorija nurodo, kaip tie pagrindiniai karybos principai buvo taikomi amžių eigoje. Šių dienų strategija ir taktika negali būti taip sau iš piršto išlaužta, ji paremta ne abstraktiniu protavimu, bet kariniu patyrimu, buvusių karų istorija. Šių dienų strategija ir taktika yra ilgo atsiradimo proceso padarinys, jos aprėžtos ne tik dabarties, bet ir praeities sąlygų.

Skirtingos yra kario ir mokslininko istoriko pažiūros į karo istoriją. Istorikas mokslininkas tyrinėja karo istoriją abstraktiniu arba daugiau teoriniu atžvilgiu, jis ieško vien istorinės tiesos, nedarydamas jokių praktinių išvadų. Jis analizuoja buvusius karus, visiškai nesiūlydamas jokių receptų ateities veiksams. Žinoma, istoriko teoriški samprotavimai gali paveikti kito praktiką, kūrybinę mintį, bet istorikas tuo nesirūpina. Praktines išvadas istorikas palieka daryti patiems kariams. Karys studijuos karo istoriją daugiau praktiniu atžvilgiu, joje jis ieškos karinio patyrimo, kuris įgyjamas kare arba bestudijuojant karo istoriją. Kario studijos nukreiptos ne vien į praeitį. Kariui reikalingas patyrimas, praktinis dėsnis, tam tikras išėjties punktas, kurį jis galėtų padėti būsimumų veiksmų pagrindu.

Didysis karys Napoleonas, paklaustas, kaip reikia pasidaryti geru karo vadu, visada siūlė mokyti ne strategijos, bet karo istorijos. Taigi, karų istorija yra pagrindas, kuriuo mes ir tegalime remti karybos mokslą. Tik

²⁷⁸ Ingaunis, [M]. Karo mokslo darbo technika. *Mūsų žinynas*, 1938, t. XXXIV, Nr. 1 (154), p. 106–121.

karo istorijoje galime surasti tuos kriterijus, kurie veda moksliskumo, sąmoningumo keliu į dabartinio karo reformas ir kurie teigiamai padeda išaiškinti karo patyrimą. Savaime suprantama, kad bestudijuojančiam karybą nepakanka vien tik istorijos, bet reikia susipažinti ir suderinti arba pritaikinti tą istorinį patyrimą naujausiems karybos reikalavimams. Karo istorijos konkrečios praktinės išvados, receptyviniai [kaip veikti] nurodymai, tai sustingęs karybos šablonas, kurį reikia performuoti ir sumoderinti. Neperformuotas, bet aklaui priimtas karybos šablonas gali nuvesti tik į pralaimėjimą. Tik kritiškas istorinis pažinimas, sujungtas su dabarties reikalavimais, gali duoti teigiamų vaisių. Darydami išvadas dabarčiai, turime remtis praeities ir dabarties patyrimu [išskirta tekste – V. J.]. Pagaliau karo istorija padeda suprasti karo dvasią tiems, kurie nėra kare dalyvavę, kurie tik rengiasi būti kariais. Šiais laikais ne tik kariuomenė, bet ir visa visuomenė turi būti kariškai pasirengusi ir tuo būdu ji turi šiek tiek susipažinti ir su karo istorija.

Jeigu jau visų karo dalykų pagrindu yra karo istorija, tai ypač savoji karo istorija, savas kelias, nors ir su klaidomis, visada bus geresnis už kiekvieną svetimą. Patyrę ant savo kailio bent kokias klaidas ir jas pažinę, mes turime pasistengti ateityje jų nebekartoti. Pagaliau savoji karo istorija turi būti gyvu paminklu būsimoms kartoms, kad jos nepamirštų, kokia kaina yra įgyta tautos laisvė ir Nepriklausomybė, kad atlikti žygiai būtų kelrodžiai nugalėti visus būsimus mūsų tautos ir valstybės sunkumus [išskirta tekste – V. J.].²⁷⁹

Remiantis tarpukariu Lietuvos kariuomenės leidiniuose skelbtomis publikacijomis galima apibendrinti, kokios metodologinės nuostatos buvo aktualios kariuomenės istoriją tyrusiems istorikams. Ar jų laikytasi, galima būtų nustatyti tik atlikus išsamų tarpukariu atliktų karo istorijos tyrimų turinio ir tyrėjų mokslinės veiklos analizę, tačiau tai jau atskiro tyrimo problematika. Šiuo atveju galima apibendrinti, kaip siūlyta ir siekta dirbti.

Karo istorijos analizė išpopuliarėjo XIX a. Vokietijos kariuomenės generaliniame štabe. Šį metodą ypač dažnai taikė Napoleonas ir C. von Clausewitzas. Karo istorija yra viena iš pamatinių karo mokslo šakų – tai „visų

²⁷⁹ Mūsų karo istorijos reikalai. *Mūsų žinynas*, 1938, t. XXXV, Nr. 11–12 (165–166), p. 853–855.

karo dalykų pagrindas“ ir štabų karininkų atspirties taškas planuojant karines operacijas. Karo istoriją analizavo dauguma karybos teoretikų, bet ne dėl įdomumo, o siekdami nustatyti „dabarties“ ir ateities uždavinių analogijas ir taip rasti jų sprendimus. Karo istoriko uždavinys – „priversti praeitį atsakinėti dabarčiai“, nes jis negali tik gilintis į praeitį ir dėl to virsti visuomenei neįdomiu „muziejaus veikėju“, todėl būtina eiti į visuomenę ir tapti „kartos vadu“. Kitų šalių karo mokyklų adeptai – tai grėsmė taikos metu rengiantis karui, o karo metu – veikiant, nes jie tinkamai neįvertina vietos sąlygų. Todėl pavojinga atsisakyti savo karo istorijos tyrimų ir kliautis tik kitur atliktomis analizėmis, nes savarankiškas kelias, kad ir klaidingas, mažiau grėsmingas nei kopijavimas. Dėl karo istorijos tyrimų trūkumų ir privalumų būta nuomonės, kad būtent tai neduoda karo minčiai sustingti. Tekstuose išryškėja dvi skirtingos tyrimų strategijos – remiantis viena, karo istorijos tyrimai negalimi tol, kol nuodugniai deskriptyviai ištiriama kariuomenės ir karų istorija, t. y. pasisakoma už atskirus karo istorijos šakų tyrimus; kita strategija – tyrinėti kompleksiskai, ką ypač Didysis karas atskleidė, kad, tarkim, atskiri karo istorijos ir karybos tyrimai negalimi, nes procesai pasidarė labai sudėtingi ir susipynę.

Pradedant mokslinį darbą sudaromas preliminarus planas (turinys), nes darbo metu jis kinta (visi atvejai skirtingi, todėl neįmanoma pritaikyti šablonų) ir galutinis bus tik jį baigus. Atliekant tyrimus pirmiausia svarbu kelti probleminius klausimus, o ieškant į juos atsakymų: 1) susipažinti su esamais tyrimais, kad nebūtų imamasi tirti jau ištirtų reiškinių ar procesų; 2) surinkti kuo daugiau medžiagos tiriamu klausimu; 3) surinktą medžiagą susisteminti laikantis ne chronologinės, bet probleminės prieigos; 4) kritiškai įvertinti atskirus faktus ir jų visumą, siekiant nustatyti ir užpildyti tyrimo spragas; 5) darbo – sintezės rašymas, kurioje turi būti faktografinė dėstomoji dalis, faktų analizė ir išvados. Pateiktų išvadų praktinis taikymas yra ne istorikų, o karių kompetencija. Tiriamoji veikla turi būti planinga ir nuosekli – etapų vietomis sukeisti nedera. Skirtinga metodologinė prieiga yra tai, kaip „iš įvairių sekimo punktų mes matome įvairias panoramas“, žvelgdami į tą patį objektą. Sprendžiamos problemos pobūdis ir metodologinė prieiga – tyrimo metodų pasirinkimą lemiantys veiksniai, kuriuos tinkamai taikyti išmokstama tik praktiškai atliekant tyrimus. Tai – savotiškas meistriškumas, įgyjamas su laiku.

Literatūros ir šaltinių skaitymas turėtų būti kryptingas, nes neįmano-

ma perskaityti „visko“, o jo metu svarbu žymėtis, daryti išrašus, nes tai palengvins darbą vėliau. Šaltinių rinkimui – išskirtinis dėmesys ir kritinis jų vertinimas. Pirmiausia kaupiama vienalaikių šaltinių bazė, nes kuo šaltinis vėlesnis, palyginti su įvykiu, tuo mažiau patikimas. Faktai verifikuojami, ieškoma skirtingų šaltinių duomenų koreliacijos, nes atliekant karo istorijos tyrimus itin dažnai susiduriama su klaidingų faktų net iš pirminių šaltinių srautu. Dirbant aprėpiamos įvairios šaltinių grupės: dokumentai (reliacijos, įsakymai, dienynai), įvairūs egodokumentai (laiškai, dienoraščiai, atsiminimai). Jei yra galimybė, rekomenduojama taikyti interviu metodą – apklausti įvykių dalyvius ir liudininkus. Atliekant tyrimus išskirtinė bibliotekos svarba: karinė biblioteka turi turėti katalogą, nes tai – ne knygų sandėlis, o mokslinio darbo laboratorija.

Karo istorikai savo darbuose turėtų apžvelgti politines, karines, ekonomines, socialines ir kultūrinės aplinkybes, pažinti tiriamo objekto aplinką, kontekstą. Be to, būtina apsibrėžti mokslinio tyrimo ribas, taikyti lyginamuosius parametrus, darbą pateikti recenzentams įvertinti, rankraštį duoti susipažinti kuo daugiau tyrimo problemas išmanančių asmenų, viešai pristatyti tyrimų medžiagą prieš skelbiant, ją nuodugniai aptarti. Tirti būtina visą karo istoriją nuo seniausių laikų, nes be to neįmanoma suprasti vėlesnių procesų, dėsningumų ir jų priežastingumo.

Pirmenybė teikiama karo istorikams karininkams, turintiems veiklos kariuomenėje praktinės patirties, nes apskritai istorikai (galintys parašyti puikų pasakojimą) nagrinėja procesus, neteikdami praktinių išvadų (strategijos, operacijų, taktikos ir karo organizavimo srityse) ir ateities rekomendacijų, nesirūpina, kaip su savo tyrimų rezultatais supažindinti karius, kuriems pirmiausia įdomu, kaip jie gali būti pritaikomi. Pabrėžiant teorinių karo istorijos veikalų reikšmę ir jų įtaką karo minties pokyčiams ir kartu pripažįstant, kad istorikas visada šališkas, būtina įvertinti visus faktus, vengti ideologizavimo, išankstinės, šališkos nuomonės, nes tada galima susidaryti klaidingą vaizdą. Karo istorikai reikalingi, nes karo istorija svarbi karo mokslui, o tiriamoji veikla itin sudėtinga, kai tyrimai atliekami dar gyviems jų dalyviams esant, kai sunku kritiškai vertinti visuomenės gerbiamų karo vadų veiklą, tačiau tai – karo istorikų pareiga, priešingu atveju tokie tyrimai neturi vertės.

IŠVADOS

Karo istorija Lietuvos kariuomenėje tarpukariu laikyta pagrindine karo mokslų dalimi. Ji buvo svarbus karininkų rengimo ir kvalifikacijos kėlimo elementas, todėl dėstyta karo mokyklose ir kursuose, analizuota savarankiškai ir kolektyviai daliniuose, laikyti Lietuvos ir visuotinės karo istorijos egzaminai, pretenduojant į aukštesnes pareigas arba vykti studijuoti į užsienio karo akademijas. Tvirtinta, kad tik žinios apie vykusius karus ir jų analizė, t. y. karo istorija, gali padėti perprasti visus karo elementus, planuoti ateities karines operacijas, kurti naujas karybos koncepcijas.

Pabrėžtas būtinumas diferencijuoti karo istorijos tyrimus – kad taktikos, operacijų ir strategijos lygio tyrimai būtų orientuoti į šių duomenų vartotoją. Taktikos, dažnai aprašomojo pobūdžio, istorijos tyrimai aktualūs jaunesniesiems karininkams, vadovaujantiems būriui ar kuopai, nes pabrėžta, kad karo istorija turi ne abstrakčias žinias jiems teikti, o padėti spręsti aktualias problemas esamuoju laiku, ypač karo veiksmų metu. Kareivių auklėjimo procese karo istorijai skirtas patriotinio, bendrumo jausmo, karinės tapatybės (ypač priklausymo konkrečiam daliniui, jo istorijos, šlovingos kovinės praeities pažinimo, suprantant tai kaip „mes, mūsų“) ugdymo, motyvacijos ir kovos dvasios kėlimo funkcija. Kadangi karininkai, ypač jaunesnieji, yra tiesioginiai kareivių ugdytojai, buvo svarbu, kad jie patys puikiai išmanytų karo istoriją, ją kareiviams dėstyty metodškai ir net tam tikra prasme standartizuotai.

Karo istorijos svarba buvo pabrėžiama jau pirmaisiais nepriklausomybės metais. Ir tai buvo daroma grynai praktiniais sumetimais, o ne tik dėl abstraktaus pažinimo siekio. Remiantis karo istorija tikėtasi išugdyti nacionalinį požiūrį į karybą, nes dėl savitų Lietuvos sąlygų remtis kitų, ypač didžiųjų valstybių, karybos rekomendacijomis buvo netikslinga ir net rizikinga. Domėjimasis apskritai istorija ir konkrečiai karo istorija buvo suvokiama kaip nuolatinė karininkijos, tiek aktyviosios tarnybos, tiek rezervo karininkų, veikla. Kariniuose leidiniuose plačiai rašyta įvairiais karo istorijos klausimais, o publikacijoms šia tema skelbti buvo įsteigtas atskiras leidinys – *Karo archyvas*.

Karinėje spaudoje tarpukariu permanentiškai teiktos įvairaus pobū-

džio metodinės rekomendacijos, parengtos Lietuvos autorių, arba užsienio autorių verstiniai tekstai. Taip siekta supažindinti su karo istorijos tyrimų organizavimu, vykdymu, mokslinių metodų taikymo ypatumais. Buvo atkreiptas dėmesys į bendro istorinio konteksto ir lyginamosios prieigos svarbą atliekant karo istorijos tyrimus. Akcentuotas būtinumas prieš pradėdant tyrimą susipažinti su darbais, surinkti ir kritiškai įvertinti medžiagą ir tik tada imtis rašyti tekstą, kuris turėjo būti recenzuojamas kitų asmenų, paliekant galimybę verifikuoti visus darbe pateiktus faktus. Taip siekta užtikrinti karo istorijos tyrimų mokslinę kokybę. Taigi tarpukariu Lietuvos kariuomenėje karo istorijai buvo skirtos dvi esminės funkcijos: 1) padėti pagrįsti karybos teorijas; 2) ugdyti karių tapatybę, pilietiškai juos auklėti, stiprinti ir palaikyti jų motyvaciją. O karinių dalinių ir apskritai kariuomenės istorija ir tradicijos buvo viena iš antrosios čia įvardytos karo istorijos Lietuvos kariuomenėje funkcijos įgyvendinimo priemonių.

SANTRUMPOS

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos

KAM – Krašto apsaugos ministerija

KMD – Karo mokslų draugija

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė

SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga

VDU – Vytauto Didžiojo universitetas

Įteikta 2016 m. rugsėjo 12 d.

L'HISTOIRE MILITAIRE ET SON IMPORTANCE DANS L'ARMÉE LITUANIENNE PENDANT L'ENTRE-DEUX-GUERRES

Dr. Vytautas JOKUBAUSKAS

Université de Klaipėda

Institut d'histoire et d'archéologie de la région baltique

L'écriture de textes sur l'histoire militaire et la science militaire a de profondes traditions, et les historiens des temps modernes ont une grande autoréflexion lorsqu'ils essaient de répondre à des questions telles que « qui sommes-nous », « qu'avons-nous accompli », « quel en est le bénéfice », etc. La science moderne de l'histoire s'est développée en Lituanie pendant l'entre-deux-guerres et une certaine attention était aussi portée aux recherches sur l'histoire militaire. Le rapport de l'armée, un des éventuels « utilisateurs » des études sur l'histoire militaire, à l'histoire en général et l'histoire militaire en particulier est important dans ce contexte. Pendant l'entre-deux-guerres, l'histoire militaire est considérée dans l'armée lituanienne comme une partie essentielle des sciences militaires et c'était un élément important de la formation et du perfectionnement des officiers qui se manifestait par son enseignement dans les écoles et cours militaires, une analyse individuelle et collective dans les unités ainsi que le passage des examens en histoire militaire lituanienne et universelle pour ceux qui souhaitaient occuper de plus hautes fonctions ou partir étudier dans les académies militaires étrangères. Il a été affirmé que seule une connaissance et une analyse des guerres du passé, c'est-à-dire l'histoire militaire, peut dévoiler et permettre de comprendre tous les éléments de la guerre, planifier les futures opérations militaires ou créer de nouvelles conceptions en science militaire. Les généraux lituaniens Leonas Radas-Zenkavičius, Stasys Raštikis, Petras Kubiliūnas, Zenonas Gerulaitis et d'autres se sont résolument prononcés sur la nécessité pour les officiers d'étudier l'histoire militaire.

La nécessité de différenciation de l'histoire militaire a été soulignée pendant l'entre-deux-guerres : les études de l'histoire militaire au niveau

de la tactique, des opérations et de la stratégie doivent être orientées sur des utilisateurs différents. Les études sur l'histoire militaire de la tactique, souvent de nature descriptive, sont d'actualité pour les officiers subalternes qui commandent un peloton ou une compagnie, car il était souligné que l'histoire militaire doit fournir aux officiers non pas des informations abstraites, mais les aider à résoudre les problèmes, notamment lors d'actions militaires, en temps réel. Dans l'éducation des soldats, on attribuait à l'histoire militaire la fonction d'éducation patriotique, du sentiment d'appartenance, de l'identité militaire (surtout au sens de l'appartenance à une unité concrète et de la connaissance du passé glorieux de cette unité, en comprenant cela comme « nous, notre ») et d'élévation de la motivation et de l'esprit de combat. Comme les officiers, en particulier les subalternes, étaient les instructeurs directs des soldats, il était important qu'ils connaissent eux-mêmes parfaitement l'histoire militaire et l'enseignent aux soldats avec méthode voire même, dans un sens, de manière standardisée.

L'importance de l'histoire militaire a été évidente dès les premières années de l'indépendance. Cela a été fait pour des raisons purement pratiques et pas uniquement pour la recherche d'une connaissance abstraite. En s'appuyant sur l'histoire militaire, on espérait former une approche nationale de la science militaire car, en raison du contexte unique de la Lituanie, s'appuyer sur les recommandations en science militaire des autres pays, et en particulier des grands, était inapproprié voire même risqué. S'intéresser à l'histoire en général et l'histoire militaire en particulier était perçu comme une activité permanente des officiers tant du service actif que de la réserve. Les revues militaires ont largement écrit sur les différentes questions de l'histoire militaire, une revue spécifique *Karo archyvas* (*Archives militaires*) a été créée pour publier les articles sur ce sujet. Des articles sur l'histoire militaire ont été aussi publiés par d'autres revues militaires: *Karys* (*le Soldat*), *Kardas* (*L'épée*), *Mūsų žinynas* (*Notre guide de référence*), *Trimitas* (*La trompette*).

Il a été souligné que les armées des petits pays aussi doivent: 1) analyser la science militaire des éventuels ennemis pour identifier les faiblesses et trouver des solutions sur la façon de les exploiter pour organiser sa défense; 2) étudier la science militaire des alliés potentiels afin que, le cas

échéant, une interaction soit possible ; 3) analyser sa propre expérience militaire pour évaluer quelles décisions stratégiques, opérationnelles et tactiques sont acceptables, peuvent être mises en œuvre par les forces militaires disponibles et donneront les résultats souhaités ; 4) collecter en général de la documentation et étudier la science militaire mondiale pour connaître le contexte de sa propre science militaire et de celle des ennemis et des alliés, comprendre l'évolution et les tendances des transformations. Des recommandations méthodologiques de différentes natures, préparées par des auteurs lituaniens, ou des textes traduits d'auteurs étrangers étaient régulièrement présentés dans la presse militaire pendant l'entre-deux-guerres, essayant ainsi de faire connaître l'organisation de la recherche en histoire militaire, sa réalisation et l'instrumentaire des méthodes scientifiques. On a souligné la nécessité avant de commencer une étude de prendre connaissance des travaux existants, puis de collecter et évaluer de façon critique la documentation, et seulement après commencer à écrire un texte qui devait être évalué par d'autres personnes, en laissant la possibilité de vérifier tous les faits présentés dans le travail et essayant ainsi de garantir la qualité scientifique des études en histoire militaire. L'Association des sciences de la guerre et la section Histoire de l'État-major de l'armée ont été actives dans les domaines de la promotion et la réalisation des études sur l'histoire militaire.

MILITARY HISTORY AND ITS IMPORTANCE IN THE LITHUANIAN ARMY IN THE INTERWAR PERIOD

Dr. Vytautas JOKUBAUSKAS

Klaipėda University

Institute of Baltic Region History and Archaeology

Writing war history and military texts has a long tradition and present-day historians characterized by self-reflection are trying to answer such questions as ‘who we are’, ‘what we have done’, ‘what are the benefits of this’, etc. During the interwar period, when the modern science of history was developed in Lithuania, some attention was also devoted to the studies of military history. One of the eventual studies of military history is the ratio of the ‘consumers’ army with history in general and military history in particular is important in this context. During the interwar period, war history in the Lithuanian army was considered a key part of military science and was an important element in the preparation and training of military officers. It was taught in military schools and courses, and was analysed independently and collectively in the units. In order to be promoted or sent to study in foreign military academies, exams in Lithuanian and general military history had to be taken. It was argued that only a knowledge of past wars and analysis, namely military history, could reveal and help all the military elements to be understood, future military operations to be planned, or new concepts of warfare to be created. Lithuanian generals – Leonas Radus-Zenkavičius, Stasys Raštikis, Petras Kubiliūnas, Zenonas Gerulaitis and others strongly advocated the need for officers to study military history.

The need for differentiation of military history – the study of tactical, operational and strategic levels of war history which must be routed to different users – was highlighted in the interwar period. Studies of the history of military tactics, often descriptive, were relevant for junior officers, and officers who led a squadron or platoon, because military history would help to address problems, especially during current military

actions, and not just provide abstract knowledge to officers. The function of patriotic education, sense of community, military identity (especially belonging to specific divisions and its history, and the knowledge of the past glory, of that sense of combat, understanding it as ‘we, us’), and the motivation and raising of fighting spirit were dedicated to military history in the soldier’s education. Since the officers, especially the younger soldiers, were direct educators, it was important that they had an excellent knowledge of military history, taught soldiers on a methodical and, to a certain extent, standardized basis.

The importance of military history was evident in the first years of independence. This was done only for practical reasons and not for an abstract desire for knowledge. Based on the history of the war, it was expected to formulate a national approach to warfare because of the unique conditions of Lithuania; to rely on the military recommendations of others, especially great states, was inappropriate and even risky. Interest in history in general and specifically in military history was perceived as a permanent activity by officers, both in active service and the reserve. Various issues on military history have been widely discussed in military publications, and a separate journal *Military Archives* was established to publish publications on this subject, other military journals also published articles on topics of military history, such as *Karys*, *Kardas*, *Mūsų žinynas*, *Trimitas*.

It was also emphasised that the armies of small states should 1) analyse the eventual enemy warfare in order to identify weaknesses and find solutions for how to organize the defence; 2) examine the potential warfare of allies with whom, if necessary, it would be possible to interact; 3) analyse their military experience to assess what strategic, operational and tactical solutions were acceptable and could be implemented by existing military forces and give the desired results; 4) collect the material and examine global warfare in order to know the context of warfare of their own, enemies and allies, and to understand the transformation process and trends. A wide range of methodological recommendations drawn up by Lithuanian authors or translated texts of foreign authors were regularly published in the military press in the interwar period with the aim of familiarizing them with the organization and execution of studies of

military history, and instruments of scientific methods. The need before the start of the study for access to existing works, continuing to collect and critically evaluate the material and only then to write the text, which had to be reviewed by others with the possibility to verify all the facts of the work, was emphasized. This was to ensure the quality of the scientific study of military history. The Military Science Society and the historical section of the Army Staff were active in the promotion and enforcement of military history studies.